

MATKO ROJNIĆ

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
BIBLIOTEKA

Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu seže u prošlost oko 360 godina. Njen postanak se povezuje s pojavom isusovaca u Zagrebu, s osnutkom njihove rezidencije g. 1606. i gimnazije koja je slijedeće godine otvorena uz rezidenciju.

Očito je da se knjižnica zagrebačkih isusovaca u početku sastojala od male zbirke knjiga i da je od svojega postanka imala dvojaku zadaću: da služi rezidenciji i gimnaziji, a poslije kolegiju i gimnaziji, pošto je rezidencija pretvorena g. 1612. u kolegij.

S porastom uloge Zagreba rasla je i važnost isusovačkoga kolegija i gimnazije. Šta više, uz gimnaziju je g. 1662. ustanovljen studij filozofije, a g. 1746. nadošla je i teologija.¹ Time je gimnazija dobila dopunu u nastavi akademskog stupnja, pa se studij filozofije i teologije nekada nazivao akademijom. Kako se školstvo isusovačkoga kolegija razvijalo, knjižnica, namijenjena kolegiju i nastavi, imala je udovoljavati novim i većim potrebama.

¹ M. Vanino, Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu, 1633–1733, Zagreb 1930, str. 46. (Hrvatska bogoslovska akademija, sv. 14.)

KNJIŽNICA ISUSOVAČKOGA KOLEGIJA. Isusovci Ivan Zanić i Petar Vragović, pošto su se smjestili u Zagrebu ujesen 1606. godine, bili su zabavljeni pripremama oko uređenja rezidencije kako bi ona mogla naskoro primiti svoje buduće članove i razviti djelatnost poput drugih kuća isusovačkog reda. Pripreme su se vršile i za otvorenje gimnazije.

Teško je reći je li rezidencija već na početku imala takvih i toliko knjiga koje nisu bile namijenjene svakodnevnoj porabi te su se odvajale u posebnu skupinu kao zametak knjižnice. Vjerojatno je vrijeme od nekoliko mjeseci do kraja godine bilo odveć kratko da se u rezidenciji uredi makar mala zbirka knjiga. No članovi rezidencije su morali pomišljati na knjige za rezidenciju i buduću gimnaziju, a u toku slijedećih mjeseci vjerojatno nisu samo mislili na knjige nego su i pribavljali knjige potrebne osobito gimnaziji, to više što je gimnazija otvorena već sredinom 1607. godine. Dakako, gimnazija je počela s prvim, gramatičkim razredom i pripravnim razredima početnika, principista i elementaraca, ali je već u prvoj godini imala oko 300 đaka, a rezidencija je u toku godine narasla na šest članova, onih koji su upravljali rezidencijom ili su se bavili nastavom.² Rezidencija se širila a gimnazija je postupno otvarala nove razrede, te nije moglo dugo potrajati da uz kolegij i gimnaziju nastane knjižnica. Ako bi upravo trebalo reći nešto određeno o počecima knjižnice, uzeli bismo kao prilično vjerojatno da njen početak pada u 1607. godinu, iako to ostaje samo nagađanje.

Prema izvorima, prvi podatak o isusovačkoj knjižnici u Zagrebu odnosi se na 1612. godinu, kada je rezidencija bila službeno priznata kao kolegij a gimnazija bila dopunjena četvrtim razredom, retorikom. Tada se među članovima kolegija spominje »Franciscus Szeghi«, po narodnosti Mađar, učitelj razreda retorike i predstojnik knjižnice.³ No Franjo Fancev je utvrdio da je knjižnica postojala već 1611. godine. On je pronašao neke knjige u današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci sa zapisima koji pokazuju da su bile upisane u katalog knjižnice 1611, 1616. i daljnjih godina.⁴ Eva Verona, sakupljajući marljivo građu za povijest knjižnice isusovačkoga kolegija, pomakla je podatke o postojanju knjižnice na godinu dana prije toga jer je naišla na nekoliko knjiga s podacima o upisu knjiga u katalog knjižnice 1610. godine.⁵

Postojanje i uređenje knjižnice u isusovačkim kolegijima predviđeno je u nekim odredbama Isusovačke družbe. U Konstitucijama družbe se određuje da u kolegiju, gdje je to moguće, postoji zajednička knjižnica,⁶ a *Ratio atque institutio studiorum, Regulae provincialis*, obvezuje

² F. Fancev, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu (1606–1772). Poseban otisak, Starine, XXXVII, str. 24–25.

³ M. Vanić, Osnutak i prve godine zagrebačkoga kolegija (1601–1617). Poseban otisak. Vrela i prinosi, 12 (1941), str. 46.

⁴ F. Fancev, Kr. sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Preštampano iz spomenice »Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu, 1874–1924«, str. 2.

⁵ E. Verona, Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prvome razdoblju njena života (1607–1773). (Zbornik naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora zagrebačke klasične gimnazije o 350-godišnjem jubileju, 1607–1957, Zagreb 1957, str. 359.)

⁶ Constitutiones Societatis Iesu et examen cum declarationibus. Antverpiae 1635, str. 162.

kolegije da za nabavu knjiga ustanove godišnji iznos iz prihoda kolegij-
skih dobara ili iz nekoga drugog izvora.⁷ Osim toga, u drugim propisima
se navode dužnosti predstojnika knjižnice, odakle se ne razabiru samo
poslovi predstojnika knjižnice u pogledu čuvanja knjiga, nabave knjiga,
posudbe i vraćanja knjiga, pa i u pogledu čistoće u knjižnici, nego i to da
knjige moraju biti smještene po strukama, da katalog bude sastavljen
po strukama i s abecednim rasporedom pisaca unutar struka, da se knjige
mogu posuditi i izvan kolegija – sve to uz još neke odredbe od manje
važnosti.⁸ Pitanje je koliko su se te odredbe mogle provoditi, no nema
sumnje da je knjižničar imao mnogo posla, a odgovornosti više nego
ovlaštenja. On je imao ključ od knjižnice, ali je predstojnik kolegija
mogao dopustiti da ključ ima i neki drugi član kuće. Knjižničar se mo-
rao obratiti rektoru kolegija ako je htio nabaviti neke knjige ili otuđiti
neku knjigu iz knjižnice da bi je zamijenio za drugu knjigu.

Glavno vrelo za povijest isusovačkoga kolegija, rukopisna *Historia
collegii Societatis Zagrabien-
sis*, ima podataka o kolegij-
skoj knjižnici i
njenim knjižničarima. Sačuvana su dva rukopisa te povijesti. Stariji i
kraći rukopis obuhvaća razdoblje od početka kolegija do 1618. godine, a
u drugom rukopisu nižu se događaji također od početka kolegija te se
nastavljaju do 1772. godine.⁹

Povijest kolegija donosi malo podataka o knjižnici. Ni o knjižničarima
nema mnogo podataka, osobito o knjižničarima u prvoj polovici
XVII. stoljeća. U obje povijesti knjižnica se prvi put spominje u pri-
kazu događaja u 1615. godini, gdje se kaže da je Nikola Istvanffy, inače
poznati povjesničar, ostavio velik dio svoje knjižnice kolegiju. Prvi knji-
žničar se spominje istom g. 1641, dakako u većem rukopisu; bio je to
Pavao Cyriani, učitelj učenika infimista. Zatim nema spomena o knji-
žničaru sve do 1673. godine, kada je knjižnica bila povjerena nastavniku
gramatičkog razreda. U daljnim godinama *Povijest kolegija* češće na-
vodi knjižničare, iako ne redovito.

Činjenica da u *Povijesti kolegija* nije zabilježen osnutak knjižnice
ne mora iznenaditi. Knjižnice su češće nastajale, nego što bi nastale.
Vjerojatno je da je i u kući zagrebačkih isusovaca knjižnica neprimjetno
nastajala, i jednog dana se ustanovilo da postoji a da se nije moglo reći
otkada postoji. Ni rijetki, upravo iznimni zapisi o knjižnici u daljnjim
godinama ne moraju se činiti neobičnom pojavom. U knjižnici, kojoj su
propisi određivali kakva ima biti, poslovi su se obavljali na uobičajen,
jednoličan način: knjige su se nabavljale, sređivale i davale na porabu.
Očito je morao postojati osobit povod, da se uz događaje što su se u
toku godine zbili u kolegiju i oko kolegija, kaže nešto i o knjižnici. Ta-

⁷ *Regulae provincialis*, točka 33. (*Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu. Antverpiae 1635*, str. 18.)

⁸ *Regulae praefecti Bibliothecae. (Regulae Societatis Iesu. Antverpiae 1635*, str. 230–232.)

⁹ Rukopis, koji obuhvaća godine 1608–1618, nalazi se u Arhivu Hrvatske; objavio ga je E. L a s z o w s k i, *Povijest zagrebačkih isusovaca od g. 1608–1618*. (Vjesnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoga arhiva, 15/1913, str. 161–178); veći rukopis koji obuhvaća god. 1606–1772. sastoji se od 2 sveska, 1. *Historia Collegii Societatis Iesu, in monte Graeco Zagrabiae siti*, od 1606–1720, 2. *Historia ac Annuae Collegii Zagrabien-
sis*, od 1721–1772; nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu; izvode objavio F a n c e v u *Starinama, XXXVII. Historia je zapravo kronika po godinama*.

kav povod je mogao biti poklon knjiga, vrijedan spomena zbog ugleda darovatelja ili veličine i vrijednosti dara, ili nesreća, kao požar od kojega je knjižnica stradala.

Služba knjižničara se najčešće povjeravala profesoru poetike. Učitelji ostalih razreda gimnazije i pripravnih razreda rjeđe se redaju kao knjižničari. Svih njih je bilo jedva toliko koliko učitelja poetike sa srednom dužnošću knjižničara. *Povijest kolegija* navodi samo jednoga knjižničara u XVII st. kome je to bila jedina dužnost.¹⁰ Prema nešto potpunijim podacima za XVIII st. rektor je češće nego drugi članovi kolegija preuzimao dužnost knjižničara. Profesori kazuistike dolaze kao knjižničari nešto rjeđe nego rektori, no znatno češće nego drugi profesori teologije ili filozofije, ili predstojnici više škole – teologije i filozofije. Knjižničara iz redova učitelja gimnazije ima znatno manje nego u prijašnjem stoljeću; zapravo se pojavljuju samo u prva dva desetljeća XVIII stoljeća. Naprotiv, *Povijest kolegija* navodi razmjerno mnogo knjižničara koji su bili samo to – njih je bilo gotovo toliko koliko rektora s dužnošću knjižničara.

Sve češće povezivanje službe knjižničara s višim dužnostima i položajima u kolegiju pokazuje da je knjižnica, što dalje to više, dobivala na važnosti. Tome u prilog ide i razmjerno česta pojava kolegijskih knjižničara bez druge dužnosti. Knjižnica se povećavala a njena uloga rasla usporedo s razvojem kolegijskoga školstva. Poslovi u knjižnici su postajali opsežniji, a dužnost knjižničara odgovornija. Članovi kolegija, zauzeti nastavom, sve su se rjeđe opterećivali službom knjižničara, pa je posao knjižničara ostajao rektoru, predstojniku više škole ili članu kolegija s jedinom dužnošću knjižničara.

Knjižničari su se često smjenjivali, zbog čega se čini da se služba knjižničara smatrala tegotnom. Većina knjižničara je bila na dužnosti samo godinu dana. Nakon stanovita vremena neki od njih su se vraćali na tu dužnost; nekima je služba knjižničara bila produljena na iduću godinu, no to je bilo rijetko, a bilo je sasvim iznimno da je netko ostao na dužnosti knjižničara tri godine ili, kao u jednom slučaju, pet godina.

U nizu kolegijskih knjižničara bilo je nekoliko pisaca latinskih i hrvatskih. Među njima su se nalazili Ladislav Despotović 1678, 1679; Juraj Patačić, 1693; Franjo Plemić, 1716; Franjo Zdelar, 1718, 1734; Ivan Galjuf, 1747, 1754–55; Nikola Lovrenčić, 1756–60; Franjo Ksaver Pejačević, 1761–62; Nikola Plantić, 1769–71; Kazimir Bedeković, 1772, 1773.

Knjižnica, koja je služila kolegiju s razvijenim školstvom, morala je više ili manje redovito pribavljati novih knjiga, makar u čednu opsegu. Nabava knjiga kupnjom imala je veću važnost za knjižnicu negoli darovi knjiga koji se nisu mogli predvidjeti niti se moglo znati koliko će moći koristiti kolegiju i nastavi. Zato se može predmijevati da je kolegij nastojao oko smišljena povećavanja svoje knjižnice. Prva vijest o kupnji knjiga odnosi se na 1619. godinu, kada je potrošeno za knjige 50 zlatnih forinta. Za razdoblje od 1666–1748. sačuvane su računске knjige kolegija koje sadrže i podatke o iznosima utrošenim za nabavu knjiga. Ti iznosi se kreću u veliku rasponu između 7 forinti i 68 denara od 1. II 1683. do 30. VI 1684. i 292 forinta i 20 $\frac{1}{2}$ denara u 1740. godini.¹¹

¹⁰ U 1676. godini, Fancev, Grada.

¹¹ E. Verona, o. c., str. 361.

O darovima knjiga ima malo podataka. U *Povijesti kolegija* spominje se tek nekoliko darova knjiga. Vjerojatno je da sastavljači *Povijesti kolegija* nisu smatrali vrijednim zabilježiti svaki dar, osim ako je bila darovana veća skupina knjiga, ili ako je dar potjecao od nekog uglednika. Po srijedi je mogao biti i propust, ali je ipak malo vjerojatno da bi *Povijest kolegija* prešutjela veće darove knjiga da ih je bilo. Među darovateljima knjiga ističe se Nikola Istvanffy, historik i vlastelin u Vinici, koji je 1615. ostavio kolegiju velik dio svoje knjižnice. Za Franju Pacota se kaže da je 1619. godine poklonio kolegijskoj knjižnici svoje knjige. Nesreća koja je zadesila kolegij 1645. godine zbog požara dala je vjerojatno povoda darovima za obnovu kolegija, o čemu je jedva što poznato. Zna se da je grofica Ursula Thonhausen poslala 1645. iz Graza kolegiju u Zagreb devet bačava punih knjiga, platna i bakrena posuđa.¹² Poslije se spominje da je zagrebački biskup Petar Petretić (1648–67) darovao knjižnici zbornik papinih bula.¹³ Pojedinačnih darovatelja bilo je više. Dar vrijedan spomena bile su knjige, ukupno 105, koje su 1716. godine dospjele u knjižnicu kolegija iz ostavštine hrvatskoga protonotara Jurja Plemića.

Prema podacima o iznosima za nabavu knjiga i prema dosta oskudnim vijestima o darovima knjiga može se reći da se knjižnica isusovačkoga kolegija u Zagrebu sporo povećavala. Nakon ukinuća kolegija 1773. godine sastavljen je inventarni popis knjiga kolegijske knjižnice. U inventaru se navodi brojka od 5179 knjiga, ali po samom popisu i po nekim neizravnim podacima izlazi da je knjižnica na kraju postojanja kolegija imala znatno više knjiga – vjerojatno oko 6000.¹⁴ Ako se uzme da je knjižnica gotovo sva stradala u požaru kolegijske zgrade 1645. godine i ako se dopusti da su neke knjige nestale tijekom vremena, izlazi da se knjižnica od 1645. do 1773. godine u prosjeku povećavala u godini za nešto manje od 50 svezaka.

U inventarnom popisu knjige su razvrstane u trinaest stručnih skupina, koje se redaju pod ovim naslovima (*sub titulo*): *historicorum*; *ascentarum*; *concionatorum*; *theologorum*; *mathematicorum*, *philosophorum*; *scripturatarum*; *ss. patrum*; *polemicorum*; *philologorum*; *grammaticorum*; *poetarum*; *juristarum*. Na kraju su još dvije skupine: zabranjene knjige i knjige različitog sadržaja (*libri prohibiti*; *libri miscellanei*).¹⁵

Očito je da se u rasporedu inventarnog popisa iz 1773. godine ogleđa razmještaj knjiga na policama kakav je dotada bio u knjižnici. No i po propisima za knjižničare isusovačkih kolegija knjige su imale biti raspoređene prema stručnim skupinama; dapače, propisi su određivali da se naslov knjige ima zapisati na hrptu knjige.¹⁶ Takav raspored struč-

¹² O darovima u godini 1615. i 1619. Fancev, o. c.; u 1645. rukopis *Historia* za 1649. g.

¹³ J. B. Prus, *Memoria beneficiorum a Collegio Societatis Iesu Zagrabienis acceptorum*, Zagrabiae 1733, str. 25.

¹⁴ Verona, o. c., str. 377; Fancev, Kr. Sveučilišna knjižnica, str. 2, misli da je knjižnica mogla imati 5000–6000 svezaka.

¹⁵ Stručne skupine prema T. Matić, *Knjižnice zagrebačkoga, varaždinskoga i požeškoga kolegija i osječke misije*, *Vrela* i prinosi, 1940, 11, str. 52, posebni otisak; i Verona, o. c., str. 371.

¹⁶ Kao pod 8, točka 7.

nih skupina pružao je sliku stanja knjižnice prema granama znanosti, a natpis na hrptu knjige olakšavao je njeno pronalaženje. U knjižnici zagrebačkog kolegija knjige unutar skupina bile su smještene po formatu.

Prema propisima za predstojnike knjižnica isusovačkih kolegija, knjižnica zagrebačkoga kolegija je trebala imati katalog knjiga s rasporedom po stručnim skupinama. O tom se ništa ne zna sasvim pouzdano, jer je sudbina kataloga knjižnice zagrebačkoga kolegija nepoznata. Ispitujući zapise na knjigama prilikom unošenja knjiga u sastav knjižnice između 1610. i 1640. godine, E. Verona je stekla uvjerenje da je knjižnica »u prvim decenijima svoga opstanka vodila neku vrst abecednog inventara, u koji su se knjige upisivale prema početnim slovima osobnih imena pisaca ili prvih odnosno najvažnijih riječi naslova; unutar pojedinog slova riječi se nisu nizale po abecedi daljih slova u riječi, nego vjerojatno po redosljedju inventarnih brojeva«. ¹⁷ Poslije toga, upravo u razdoblju od 1646. do 1684, knjižnica je, čini se, imala »abecedni katalog, sličan onome iz prijašnjih godina, ali s tom razlikom, da su se sada pisci upisivali u katalog prema njihovim prezimenima«. ¹⁸

Vjerojatno je knjižnica imala poseban smještaj. To još nije morala biti posebna prostorija, namijenjena samo knjižnici u vrijeme dok je knjižnica bila opsegom malena a dom kolegija bio većinom od drva, tijesan i sasvim neudoban. No doskora je knjižnica dobila odijeljen prostor za svoj smještaj, iako ne i posebnu prostoriju, kako to izlazi prema kazivanju Jurja Dobronokija, rektora kolegija od 1628. do 1630. Rektor, dajući u *Povijesti kolegija* prikaz događaja u 1617. godini, dodao je da se knjižnica u njegovo vrijeme nalazila u zatvorenom dijelu prostorije iznad podruma providena peći. ¹⁹ U novoj zgradi kolegija, koja se počela graditi 1641. godine, knjižnica je imala vlastitu prostoriju. O tom svjedoči opis požara g. 1645. kada je vatra bila prodrila u knjižnicu i uništila knjige. U prikazu obnove i dogradnje sjedišta kolegija, prostorija za knjižnicu se ne spominje, ali je teško pretpostaviti da kolegij nije imao u vidu obnovu knjižnice, porast knjižnice i prostoriju za njen smještaj. Ipak je istina da se o prostoriji knjižnice govori tek u prikazu zbivanja u kolegiju 1710. godine, kada se konstatira da je knjižnica dobila smještaj na sigurnu i vrlo udobnu mjestu. ²⁰ Knjižnica je mijenjala sjedište u toku vremena, jer se u inventaru knjižnice iz 1773. godine razlikuje stara prostorija knjižnice (*domus bibliothecae antiquae*) i nova prostorija (*bibliotheca actualis*), smještena u drugom katu zgrade, dogradenu u drugom desetgodištu XVII stoljeća. ²¹ Moguće je da je dio knjižnice, namijenjen neposrednoj porabi članova kolegija, bio smješten na drugom, lako dostupnom, mjestu u smislu *Pravila za knjižničare u isusovačkim kolegijima*. ²² No o tome nema nikakve potvrde u *Povijesti kolegija*.

¹⁷ Verona, o. c. str. 369–370.

¹⁸ Isto, str. 370.

¹⁹ Historia, za g. 1617, veći rukopis.

²⁰ Isto, za g. 1710.

²¹ Verona, o. c., str. 365.

²² Regulae praefecti Bibliothecae. (Regulae Societatis Iesu. Antverpiae 1635, str. 231, točka 10.)

Sastav knjižnice je odgovarao vjerskoj i nastavnoj djelatnosti kolegija. Tomo Matić je proučavao sastav knjižnica isusovačkoga kolegija u Zagrebu, u Varaždinu, Požegi i isusovačke misije u Osijeku prema inventarima tih knjižnica te je ustanovio da je knjižnica zagrebačkoga kolegija bila ne samo veća od knjižnica drugih isusovačkih kuća u sjevernoj Hrvatskoj nego i vrednija po svom sadržaju.²³ Knjižnica zagrebačkoga kolegija je imala mnoštvo vjerskih knjiga, od knjiga namijenjenih svakodnevnoj pobožnosti i pobožnim razmišljanjima do djela crkvenih otaca i učenih teologa koja su služila članovima kolegija u obavljanju vlastite pobožnosti, u misijskom i propovjedničkom radu, u nastavi teologije na višoj školi.

Kako se nastava u isusovačkim gimnazijama temeljila na klasičnim, latinskim piscima, to su u knjižnici zagrebačkoga kolegija bili zastupani svi znatniji latinski pisci. Djela grčkih pisaca, kao Platona, Aristotela, Ptolomeja i Lukijana, Plutarha, bilo je znatno manje. U skupini povjesnih djela prevladavala su djela o povijesti Hrvatske i Ugarske i susjednih zemalja, među ostalima u knjižnici se nalazio Farlatijev *Illyricum sacrum*, zatim djela hrvatskih povjesnika Jakova Lukarevića i Ivana Lučića, Baltazara Krčelića, Jurja Ratkaya i Josipa Bedekovića. Među filozofima, zastupanim u knjižnici, našli su se i Patritius (Franjo Petris) i Ruder Bošković. Što se tiče književnosti zapadnoevropskih naroda najviše je bila zastupana talijanska književnost, s djelima Sannazara, Ariosta, Bemba, Guarinija, Metastasija i drugih. U knjižnici je bilo malo djela iz hrvatske književnosti, ako se izuzmu djela vjerskoga značaja, djela Jurja Muliha, Jurja Habelića, Franje Glavinica, Antuna Kanižlića. U kolegiju s razvijenim školstvom rječnici su bili vrlo potrebni. Uz neizbježivoga Calepinusa, knjižnica je imala znamenite rječnike hrvatskih leksikografa, Belostenčev *Gazophylacium*, 1740. i *Lexicon latinum*, 1742, dvaju članova zagrebačkoga isusovačkog kolegija Franje Sušnika i Andrije Jambrešića. Napokon, u knjižnici je bila skupina djela iz matematike i geometrije bez čega studij filozofije u kolegiju nije mogao biti potpun.

U *Odredbama za predstojnike kolegijskih knjižnica* razmjerno mnogo mjesta se daje korištenju knjiga unutar kolegija i posudbi izvan kolegija.

U *Povijesti zagrebačkoga kolegija* je zapisano u 1710. godini da je knjižnica potrebna članovima kolegija. Nastava u kolegiju se toliko naslanjala na knjižnicu da su neke knjige bile smještene u ćelijama nastavnika.²⁴ No nastavnici su se i inače morali obraćati knjižnici za pomoć pripremajući se za predavanja, za rasprave o pitanjima što su ih zadržavali đacima, za kazališne predstave i druge priredbe u kojima su đaci nastupali. U redovima članova kolegija bilo je pisaca s područja vjere, povijesti, književnosti, jezikoslovlja, filozofije, zemljopisa pa i prirodnih znanosti. U sabiranju građe najlakše im je bilo posegnuti za onim knjigama koje su se nalazile u kolegijskoj knjižnici.

Predmnijevamo da su se i đaci obraćali knjižnici pripremajući se za školu i za nastupe u priredbama što su se prigodno održavale u kolegiju.

²³ Matić, o. c., str. 55 i d.

²⁴ Verona, o. c., str. 367.

KNJIŽNICA KR. AKADEMIJE ZNANOSTI. Pošto je isusovački kolegij u Zagrebu nakon ukinuća reda bio zatvoren, trebalo je urediti pitanje daljnje sudbine Akademije i gimnazije koje su postojale uz kolegij. Marija Terezija je našla rješenje u tom da je već 1773. godine povjerila upravu Akademije i gimnazije zagrebačkom biskupu Josipu Galjufu.

Prijelaz škola bivšega kolegija u Zagrebu u nadležnost države pobudio je kod predstavnika vlasti i crkvenih krugova u Hrvatskoj nadu da bi Hrvatska mogla doći do najviših prosvjetnih zavoda. Čini se da je biskup Galjuf prvi poduzeo korake u tom pravcu. On je 9. travnja 1774. uputio kraljici Mariji Tereziji pismo s molbom da se u Zagrebu ustanovi sveučilište i javna knjižnica; kako je istaknuo u pismu, on se već prije bio obratio kraljici s takvom molbom pa tu molbu sada ponavlja. O svom nastojanju izvijestio je Hrvatsko kraljevsko vijeće dopisom od 19. travnja i. g.; tom dopisu priložio je prijepis spomenutog pisma kraljici.²⁵ I samo Kraljevsko vijeće se obratilo kraljici 18. ožujka 1774. s prijedlogom da se Akademija pretvori u sveučilište.²⁶

No bečki dvor je uredio školstvo u Hrvatskoj prema svojim osnovama, pa je na temelju kraljičine odluke g. 1776. u Zagrebu osnovana Akademija znanosti kao viša škola za pravo, filozofiju i teologiju. Iste godine knjižnica bivšega isusovačkoga kolegija prešla je u sastav Akademije.²⁷ U toku daljnjih godina došlo je do velike promjene i u samoj Akademiji, kad je 1784. godine teološki fakultet odijeljen od nje i pripojen biskupskom sjemeništu u Zagrebu.

Pošto je ušla u sastav najviše škole u Hrvatskoj, i k tome javne škole, knjižnica je, zajedno s Akademijom, dospjela u okvir opće školske politike austrijske prosvjetiteljske vladavine. Po tom je i knjižnica zagrebačke Akademije znanosti imala prije ili poslije postati dostupnom javnosti kao što su to bile sveučilišne i studentske knjižnice u zapadnom dijelu Monarhije – među ostalima, Glavna, potonja Sveučilišna knjižnica u Innsbrucku od 1746; Sveučilišna knjižnica u Pragu od 1769; Sveučilišna knjižnica u Grazu od 1776. i Sveučilišna knjižnica u Beču od 1777. godine.²⁸

I u školskoj osnovi od 1777. godine se određuje da knjižnice akademija služe javnoj porabi, iako se kaže da se u nabavi knjiga ponajprije mora uzeti u obzir svrha akademije i potrebe profesora i đaka; štaviše, radi nastave na gimnaziji neka postoji makar mala zbirka knjiga.²⁹

Upravo javni značaj zagrebačke Akademije znanosti i očekivanje da će njena knjižnica služiti javnoj koristi, ponukali su zagrebačkoga kanonika i povjesnika Baltazara Adama Krčelića, pristašu prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije, da je 1777. godine oporučno osta-

²⁵ V. Bayer, Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776) i njegovo definitivno uređenje (1777). Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1969, br. 2, str. 224.

²⁶ E. Verona, Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i njena uređenja (1773–1814). (Vjesnik bibliotekara Hrvatske, IV/1955–1957, str. 4, bilj. 14.)

²⁷ Verona, o. c., str. 5.

²⁸ F. Grassauer, Handbuch für österreichische Universitäts- und Studien-Bibliotheken, Wien 1883, str. 30–31. Podatak o Knjižnici u Innsbrucku prema Lexikon des gesamten Buchwesens, II, Leipzig 1936, pod Innsbruck.

²⁹ Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. T. I. Vindobonae 1777, str. 348–352.

vio svoje »bolje knjige i rukopise Akademiji«. Kako sam Krčelić obrazlaže, on je to učinio, pošto je u Zagrebu ustanovljena javna akademija s vrsnim učiteljima za odgoj mladeži domovine u dobrim i korisnim naukama i pošto je poznato da su knjige sredstvo nauka muževima koji će jednom obnašati javne službe; zato želi da se njegovim knjigama koriste profesori Akademije i drugi učenjaci. Kako je mogla nastati sumnja, je li Krčelić kao kanonik, darujući knjige javnoj ustanovi, mogao mimoići crkvene vlasti, on se obratio Mariji Tereziji da odobri njegov dar, što je i postigao. Krčelić je umro u siječnju 1778, a u ožujku su njegove knjige i rukopisi bili preneseni u prostorije Akademijine knjižnice.³⁰

Krčelićev dar bio je za ono vrijeme razmjerno velik po broju knjiga. Popis Krčelićevih knjiga i rukopisa iskazuje 757 svezaka knjiga i 50 naslova rukopisa. Među knjigama ima djela poznatih domaćih i stranih povjesnika, osobito onih koji su se bavili poviješću Hrvatske, Ugarske i slavenskih zemalja. U knjižnici su bili zastupani svojim djelima, među ostalima, Joannes Lucius, Pavao Ritter-Vitezović, Josip Bedeković, Blondus Flavius, papa Pio II (Aeneas Sylvius Piccolomini), Marcus Antonius Bonifinius, Joannes Dubravius, Ioannes Ludovicus Schönleben, Andreas Eggerer, Ladislaus Thuróczy, Georgius Pray, Ioannes Jordan. Među najznatnije domaće dragocjenosti spada *Misal* crkve zagrebačke iz 1500. godine i prvo izdanje *Razgovora ugodnoga* Andrije Kačića-Miošića iz 1756. godine, danas izvanredno rijetko. U skupini rukopisa nalazilo se, osim 14 Krčelićevih rukopisa, 12 rukopisa Rittera-Vitezovića, 3 rukopisa Rafaela Levakovića, 2 rukopisa Jurja Marcelovića, a ostalo su bili pojedinačni rukopisi različitih pisaca, među njima i *Osman* Ivana Gundulića.³¹

Krčelićev dar spada među najznatnije darove knjižnici u svojoj njeznoj prošlosti, kako po svojoj veličini i vrijednosti tako i po javnoj namjeni. Suvremenici su bili pod utiskom velikodušnosti darovatelja. Slaveći Krčelićevu uspomenu Vincenc Kalafatić, profesor Akademije, nazvao je Krčelićev dar spomenikom Krčelićevu imenu, izrazivši uvjerenje da će taj spomenik poticati i kasno potomstvo da slavi uspomenu na darovatelja sve dok bude znanosti.³² Taj dar obasjan velikodušnošću darovatelja toliko je zasjenio prošlost knjižnice da je Krčelić u sjećanju kasnijih pokoljenja od dobrotvora postao utemeljiteljem knjižnice te je to uvjerenje podržavano do početka ovog stoljeća.³³

U knjižnicu su ulazile i knjige što su ih darivali pojedinci, kao bivši isusovac Josip Jelenčić, 1777. godine, zatim Andrija Blašković, Nikola Škrlec, Juraj Bajraktari. Po srijedi su bili darovi pojedinih knjiga i skupina knjiga ili rukopisa, kao kod Bajraktarija, koji je odstupio rukopise

³⁰ E. Laszowski, Krčelićeva knjižnica (Prosvjeta, VI, 1898, br. 17); popis Krčelićevih knjiga u rukopisu NSB R3559; *Catalogus librorum, quos Academiae Regiae Zagrabienae donaverunt Balthasarus Adamus Kercselich anno 1777; Josephus Jellenchich anno 1777; Typographia R. Scientiarum Universitatis Pestiensis anno 1818; Comitissa Eleonora Patachich anno 1818; Maximilianus Verhovacz Eppus Zagr. anno 1818.*

³¹ Isto, str. 547-549.

³² V. Kalafatić, *Oratio funebris... 1778. u prijevodu V. Gortana* (A. B. Krčelić, *Annuae ili historija, 1748-1767*, Zagreb 1952, str. 619).

³³ O tom još Fancev u članku *Naša sveučilišna biblioteka* (Savremenik, 1911, str. 350).

povjesnika, bivšeg isusovca Franje Ksavera Pejačevića.³⁴ U jednom popisu je zabilježeno pet knjiga što su ih Juraj Festetić, Ivan Mihalković i Aleksandar Pasztori poklonili Akademijinoj knjižnici; dar sasvim neznan, vrijedan spomena samo po tom što je na popisu tih nekoliko knjiga zapisano da su knjige poklonjene »da bi se neke mogle dobiti na kućnu porabu radi čitanja«.³⁵

Zauzimanjem Nikole Škrlca Akademijina knjižnica je došla do djela knjiga bivšega isusovačkog kolegija u Požegi, i to najprije 1779. i zatim 1785. godine. Tim putem je Akademijina knjižnica došla do jednoga glagoljskog misala, zatim do rječnika Jakova Mikalie *Blago jezika slovinskoga*, Loreto 1649, do Kačićeva *Razgovora ugodnoga* (bez naznake izdanja), i do djela Ruđera Boškovića *Theoria philosophiae naturalis*.³⁶ Akademijina knjižnica je primila i skupinu knjiga bivšega isusovačkog kolegija u Rijeci.³⁷

Vrhovne upravno-političke vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji također su podupirale razvoj Akademijine knjižnice, što pokazuje naročito činjenica da je Hrvatsko kraljevsko vijeće dalo 300 forinta da bi se kupile knjige što su g. 1779. došle na dražbu iz ostavštine grofa Stjepana Nickyja. U popisu otkupljenih knjiga navodi se 196 svezaka pod 60 naslova. S knjigama, nabavljenim iz te ostavštine, Akademijina knjižnica je došla do djela nekih znamenitih filozofa i prirodoslovaca, kao I. Newtona (*Opuscula mathematica, philosophica et philologica; Philosophiae naturalis principia mathematica; Arithmetica universalis; Optica*); R. Boškovića (*Dissertatio de lumine; Dissertationes quinque ad dioptricam pertinentes*); J. Lockeja (*Elements de physique*); G. L. Buffona (*Histoire naturelle générale et particulière*); I. G. Walcha (*Philosophisches Lexicon*); Claudea Fleuryja (*Histoire ecclésiastique*); B. Franklina (*Briefe von der Elektrizität*); Johannesesa Gottlieba Heinecijsa (*Fundamenta philosophiae rationalis et moralis*). Nabavom knjiga iz Nickyjeve ostavštine Akademijina knjižnica je do stanovite mjere dopunila sastav knjiga iz područja prirodnih znanosti, nasuprot humanističkom sadržaju Krčelićeva dara. Naslovi nekih otkupljenih časopisa svjedoče o njihovoj vrijednosti. To su *Commentarii Accademiae scientiarum imperialis Petropolitanae*, sv. 1–9, 1728–44; *Journal des savants*, s 46 svezaka, 1770–75, inače najstariji časopis u svijetu, koji je počeo izlaziti u Parizu g. 1666.³⁸

Nasuprot brizi oko izgradnje Akademijine knjižnice u prvih desetak godina, u daljnjim godinama došlo je do njezine razgradnje. Poteškoće za knjižnicu mogle su se nazirati već poslije ukinuća Hrvatskoga kraljevskoga vijeća, a one su nadošle kad je Sveučilište u Pešti stalo raditi na tom da svoju knjižnicu izgradi prilikom prilivom knjiga iz ukinutih samostana. Zahvalom Nikole Škrlca na službi vrhovnog ravnatelja školstva u Hrvatskoj (g. 1787), Akademijina knjižnica izgubila je svoj najveći oslonac.

³⁴ Verona, o. c., str. 14.

³⁵ Spisi Nacionalne i sveučilišne biblioteke, dalje NSB, 1776–1842, popis knjiga na spisu 8.

³⁶ Isto, spis br. 12.

³⁷ Verona, o. c., str. 16.

³⁸ Spisi NSB, 1776–1842, popis, spis 8.

Odvajanje Teološkog fakulteta od Akademije znanosti g. 1784. dalo je povoda da se dio knjiga izluči iz Akademijine knjižnice i preda biskupskom sjemeništu. Nezgoda je bila u tom da je zagrebačko sjemenište bilo podređeno najprije središnjem sjemeništu u Požunu, koje je nakoro bilo preneseno u Peštu, pa je i dio knjiga iz zagrebačkog sjemeništa dospio u Požun i potom u Peštu. No prava nesreća je nadošla 1789. godine, kada je iz Akademijine knjižnice izdvojeno mnoštvo najvrednijih knjiga i poslano Sveučilištu u Pešti. Iz tih je knjiga Sveučilište napravilo izbor, a što nije smatralo korisnim, prodalo je, pa je i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac kupio veću skupinu knjiga koje su potom ušle u sastav Metropolitanske knjižnice u Zagrebu.³⁹

Nakon tih nedaća Akademijina knjižnica je bila spala na oko 3000 svezaka. Vjerojatno je knjižnica imala nekih gubitaka još dok se nalazila pri kolegiju isusovaca ili možda u vremenu između ukinuća kolegija i prijelaza knjižnice Akademiji znanosti, što ne bi, ni jedno ni drugo, bilo neobično. Možda se na te gubitke odnosi jedan popis knjiga koje se nisu našle u knjižnici.⁴⁰ Posrijedi je bila mala skupina od nekih 60 svezaka. Naprotiv, ako se uzme da je knjižnica u času ukinuća kolegija imala 5000 do 6000 svezaka i da je darom Krčelića, dobavom knjiga iz Požege i Rijeke te otkupom Nickyjevih knjiga bila narasla na preko 6000, a možda i više svezaka, može se reći da je knjižnica poslije 1789. godine ostala više nego prepolovljena; bila je dospjela gotovo u rasulo, to više što su joj bile oduzete najvrednije knjige.

Izlučivanje mnoštva knjiga mijenjalo je stanje u knjižnici i remetilo red. Prije ili poslije trebalo je pristupiti preuređenju knjižnice i izraditi kataloge prema novom stanju u knjižnici, a osim toga je trebalo uvrštavati nove knjige u sastav knjižnice i voditi brigu o posuđivanju i vraćanju knjiga.

Prema školskoj osnovi od g. 1777. služba knjižničara na akademijama je imala pripasti profesorima povijesti. Knjižničari su bili neposredno podređeni ravnatelju Akademije. Prvi knjižničar zagrebačke Akademije znanosti bio je Matija Kirinić, profesor opće povijesti. Njega je vijeće Akademije izabralo za knjižničara 1776. godine. Kirinić je ostao knjižničar do g. 1780. kada ga je zamijenio Josip Mikoczy, historik i bivši isusovac. Povod za tu promjenu bio je Mikoczyjev zahtjev da bude umirovljen kao učitelj Akademijine gimnazije, no umjesto toga Mikoczy je imenovan za knjižničara. Kad je napokon Mikoczy pošao u mirovinu 1796. godine, Kirinić je vraćen na mjesto knjižničara. Otada je bio knjižničar do svoje smrti 1805. godine.⁴¹ Kirinić je bio pomalo čudak, kako ga prikazuje Franjo Klover, profesor na Akademiji i Kirinićev nasljednik na mjestu knjižničara. Kirinić je bio obrazovan i načitan, znao je njemački, francuski i talijanski. Bio je povučen odajući se neprestanu čitanju. Odlučivao je sporo, ali je u provođenju svojih

³⁹ Verona, o. c., str. 17.

⁴⁰ Spisi NSB, 1776–1842, popis, spis br. 5.

⁴¹ Redoslijed knjižničara Akademijine knjižnice donosi *Calendarium Zagrabienae* prema sačuvanim godištima.

⁴² F. Klover, *Oratio ... Mathiae Kirinich ... MDCCCV. Zagrabiae*, str. (11), (13).

odluka bio uporan.⁴² Po tim svojim osobinama, osobito po strasti čitanja, povučeniosti i oklijevanju, što ni inače nisu rijetka svojstva knjižničara, Kirinić se očito teško odlučivao na jače zahvate u knjižnici, pa je vjerojatno i u tom razlog da Klohammer u posmrtnom govoru Kiriniću nije ništa rekao o svom prethodniku kao knjižničaru.

Kirinića je zapalo da preuzme Krčelićeve i Nickyjeve knjige. Bilo je naravno da taj dragocjeni prirast unese u sastav knjižnice, no o tom nije ništa poznato. Zna se sigurno da je knjižnica 1778. bila neuređena i da nije imala kataloga. Istina, Kirinić je u početku pokušao raditi na katalogu, ali njegov pokušaj nije bio dobro ocijenjen.⁴³ Možda se Kirinić više bavio knjižnicom nego je poznato, vjerojatno je to bilo nakon što je po drugi put preuzeo knjižnicu. Iz toga razdoblja sačuvan je ulomak stručnoga kataloga koji po svoj prilici pripada Kiriniću.⁴⁴

Stjecajem okolnosti Akademijina knjižnica je bila lišena velikog dijela knjiga u vrijeme dok je bila povjerena Mikoczyju. Poslije toga pustošenja Akademijine knjižnice Mikoczy je prionuo uz njeno uređenje. Kao Akademijin knjižničar imao je samo tu službu, a kako je bio sustavan i kritički duh, kakvim se pokazao kao povjesnik, on je sve te svoje dobre osobine unio i u stvaranje reda u knjižnici. Zato mu se može potpuno vjerovati kad kaže da je knjige rasporedio po stručnim skupinama, smjestio ih na police i upisao u katalog.⁴⁵ To znači da je Mikoczy sasvim preuređio knjižnicu. On je unio preinake u raspored knjiga kakav je bio u knjižnici dok je pripadala isusovačkom kolegiju. Knjige je podijelio u sedam glavnih stručnih skupina: teologiju, pravo, filozofiju, medicinu, matematiku, povijest i filologiju, s brojnim podskupinama, unutar kojih su se knjige redale po veličini. No knjige su ostale bez signature kao što su to bile u knjižnici kolegija. Mikoczy je obratio veliku pažnju katalozima. Od šest sačuvanih ulomaka njegovih kataloga pet ih pripada katalozima sa stručnim rasporedom, u čemu se ogleda raspored knjiga kakav je bio na policama; šesti ulomak sadrži abecedno kazalo.⁴⁶

O F. Klohammeru kao Akademijinu knjižničaru zna se samo to da je vodio knjižnicu od 1805. do 1814. Ne znamo ni koliko se o knjižnici brinuo ravnatelj školstva Ljudevit Marić (1795–1811). U svom posmrtnom govoru u slavu Mariću Klohammer nije ništa rekao o njegovim zaslugama za Akademijinu knjižnicu,⁴⁷ iako je napredak knjižnice zavisio od odnosa ravnatelja školstva prema knjižnici, kako se to pokazalo u vrijeme Nikole Škrlića.

Čini se da je Akademijina knjižnica samo životarila kroz svih četrdeset godina otkako je Akademija bila osnovana. Knjižnica se razvijala pod nepovoljnim uvjetima nakon što je pretrpjela gubitke u knjigama. Ona se sporo i teško oporavljala nemajući sredstava za knjige i zaviseći samo od darova. Jedan od uzroka slabom napretku knjižnice bio je vjerojatno u slabosti same Akademije, ako je točna ocjena Vj. Klaića da je Akademija kroz cijelo vrijeme svojega postojanja više nazadovala ne-

⁴³ Verona, o. c., str. 21, bilj. 96.

⁴⁴ Isto, str. 28.

⁴⁵ U molbi za povišicu beriva 8. IX 1793. Tekst molbe Verona, o. c., str. 8.

⁴⁶ Isto, o. c., str. 22. i d.

⁴⁷ F. K l o h a m m e r, Oratio funebris ... Ludovico Marich ... IV nonas apriles MDCCCXI defuneto ... Zagrabiae.

goli napredovala.⁴⁸ U takvim prilikama knjižnica je ostala zatvorenom i neizgrađenom zbirkom knjiga. Da je i otvorila vrata javnosti, takva kakva je bila, ne bi bilo od velike koristi. Ipak je činjenica da je Hrvatska tada bila sigurno jedna od malo zemalja u Evropi bez javne knjižnice.

Razboriti trgovac karlovački Josip Šipuš, pišući u zadnjem desetogodištu XVIII st. uvod svojoj knjizi *Temelj žitne trgovine*, razmišljao je o tom zašto su Englezi, Francuzi i Nijemci daleko pokročili u prosvjeti, a njegov narod je zaostao; »... rad kojeg uzroka njihovi jezici i nauki tako golemu čast i uzvišenje prema našem uživadu?«, pitao se. Zaključio je da je tako zato što su drugi narodi imali mogućnike koji su postavljali temelje njihovoj prosvjeti. Šipušu je bilo poznato da su dotada većinom vladari i moćni velikaši osnivali muzeje, galerije i knjižnice, a u Hrvatskoj takvih mogućnika nije bilo. Imajući na umu javne knjižnice Šipuš se dalje zapitao: »Jerbo tko je jednu biblioteku skupiti, otvoriti i u česti držati tako mogućan, kano zmožni?«⁴⁹

Knjižnica Akademije znanosti mogla je izaći iz svoje zatvorenosti tek u novim prilikama, kada su u Hrvatskoj, pod utjecajem događaja i novih shvaćanja, jačale težnje za političkim ujedinjenjem hrvatskih zemalja i za povezivanjem Hrvata i drugih Južnih Slavena u kulturi i književnosti.

Nakon što je Mletačka republika g. 1797. propala, predstavnici službene Hrvatske stali su zahtijevati sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom po povijesnom pravu; jedinstvo u književnosti imalo se uspostaviti na načelu narodnosti i jezika bez obzira na političke granice.

Za nosioce prosvjetiteljskih nazora u Hrvatskoj jedinstvo jezika i pravopisa bilo je stvar razuma ako se htjelo širiti znanje i prosvjetu u narodu, a znanje je počivalo na poznavanju nauke i kulture. Zbog toga se prosvjetiteljstvo okreće prema sabiranju građe, knjiga, povijesnih spomenika i svih predmeta u kojima se ogledaju dostignuća ljudskoga duha. Za naraštaj, prožet mišlju o narodnosti, bila su to obilježja stvaralačkog duha naroda.

Adam Baričević (1758–1806), pristaša prosvjetiteljstva, skupljao je knjige i građu o hrvatskim piscima; on je bio u vezi s književnicima iz raznih hrvatskih krajeva – od Istranina Josipa Voltića do Slavonca Josipa Reljkovića i drugih, do Dubrovčana Joakima Stullija i Đure Ferića. Prema ocjeni F. Fanceva, »Baričevićeva važnost nije samo u tome što je istraživao kulturnu i književnu povijest hrvatskoga naroda, već možda i više po tome, što je u Zagrebu on prvi počeo sistematski skupljati knjige iz svih hrvatskih pokrajinskih književnosti.«⁵⁰ Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac obratio se g. 1813. svećenstvu svoje biskupije s pozivom da skuplja narodne izreke, pjesme i knjige. Iako je pučki pisac

⁴⁸ V. Klaić, Kr. Akademija znanosti u Zagrebu (1776) (Hrvatsko Kolo, VII, 1912, str. 3).

⁴⁹ J. Šipuš, *Temelj žitne trgovine*, Karlovac, 1796; prema uvodu F. Fancev. Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1882), Zagreb 1933, str. 41–42. (Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XII.)

⁵⁰ Fancev, o. c., str. XIX.

Tomo Mikloušić ustrajao na kajkavskom narječju kao književnom jeziku, on je u svoju knjigu *Izbor dugovanj vsakovrstneh* (1821) unio pisce svih hrvatskih krajeva koliko je znao za njih i njihova djela.

U okviru tih shvaćanja i nastojanja, želja za javnom knjižnicom postajala je sve određenijom, pa je Hrvatski sabor raspravljao 1808. godine o javnosti knjižnice Akademije znanosti i knjižnice zagrebačke biskupije.⁵¹ No zamisao o javnoj knjižnici počela se ostvarivati nakon što je zagrebački kanonik grof Josip Sermage postao vrhovnim ravnateljem školstva u Hrvatskoj 1812. godine a mladi i sposobni Ladislav Ž u ž i ć, profesor povijesti na Akademiji, preuzeo godine 1814. Akademijinu knjižnicu. Sermage i neki drugi htjeli su otvoriti muzej s knjižnicom kao jedinstven zavod u službi narodne prosvjete, kao što je bio Narodni muzej u Pešti osnovan 1802. godine. O tom nastojanju u Hrvatskoj rečeno je 1837. godine da su rodoljubi, a osobito pokojni grof Josip Sermage već prije gajili želju, da se u Zagrebu ustanovi narodni muzej kojemu bi knjižnica bila dio.⁵² Stjepan Moyses upisao je Sermageu u zaslugu da je Akademijina knjižnica uskrsla i bila uređena pod njegovim okriljem; dodao je da su »još većim troškom nabavljene mnoge tvorevine prirode i umijeća koje pomažu upoznavanju zakona prirode«.⁵³

Moyses je odao hvalu i Žužiću. Prema Moysesu Žužić je, radeći marljivo uredio knjižnicu i povećao broj korisnih knjiga; kako su nove knjige pridolazile, on ih je sređivao da bi se lakše mogle rabiti; osim toga se zdušno brinuo za očuvanje toga neprocjenjivoga blaga.⁵⁴

Sermage i Žužić su smišljeno radili na tom da zatvorenu knjižnicu Akademije znanosti pretvore u zavod općenarodnog i javnog značaja. U 1816. godini knjižnici je dano pravo na besplatno primanje po jednoga primjerka svakog izdanja koje je bilo izrađeno u tiskari sveučilišta u Pešti. U tom je svakako bilo sadržano priznanje važnosti knjižnice zagrebačke Akademije, ali je bilo još važnije što je, u odluci o toj povlastici, priznat knjižnici javni značaj. Knjižnica je proglašena javnom dvije godine poslije, u prilici kada je austrijski car Franjo I, boraveći u Zagrebu, pohodio Akademiju i njenu knjižnicu.⁵⁵

Akademijina knjižnica mogla je koristiti u svojoj novoj ulozi uz uvjet da poveća svoje zbirke knjiga i pribavi sredstva za nabavu knjiga. Knjižnica je doskora došla do dva velika i vrijedna dara. Prvi dar je potjecao od udove grofice Eleonore P a t a č i ć, koja je Akademijinoj knjižnici poklonila dio obiteljske knjižnice. Dajući 5. ožujka 1818. očitovanje o svom daru pred čazmanskim Kaptolom u Varaždinu grofica je izjavila da daruje knjige zato što Akademijina knjižnica ima postati javnom i narodnom. Već za nekoliko dana Sermage je predao darovane

⁵¹ V. Deželić, Maksimilijan Vrhovac (1752–1827) u Zagrebu 1904, str. 140/141.

⁵² Fancev, o. c., str. XLI.

⁵³ S. Moyses, Oratio funebris... comiti Josepho... die 26-ta novembris anno 1833. Zagrabiae, str. (11).

⁵⁴ S. Moyses, Sermo funebris Ladislao Susich, Zagrabiae (1835), str. 7.

⁵⁵ Akademijini pozivi iz godine 1819, Fancev o. c., str. 140–148.

knjige Žužiću.⁵⁶ U istoj godini je biskup Vrhovac darovao knjižnici velik broj knjiga.⁵⁷ U tu godinu pada i dar zagrebačkog odvjetnika Stjepana pl. Brigljevića, dar prilično čedan, ali zanimljiv po tom što je Brigljević darujući knjige zapisao da to čini pod uvjetima pod kojima su Krčelić i grofica Patačić dali svoje knjige Akademiji, što znači da je i on imao pred očima javni značaj Akademijine knjižnice.⁵⁸

Primjerci tiskare peštanskoga sveučilišta i darovi, bili oni veliki i vrijedni, mogli su tek dijelom pripomoći obnovi Akademijine knjižnice. Za potpuniju obnovu i redovan rad knjižnice trebalo je pribaviti novčana sredstva. U tu svrhu pristupilo se upisu obveznica da bi se njihovim kamatima osigurao knjižnici stalan, makar i čedan prihod; osim toga prikupljali su se darovi u novcu i knjigama. Prvu obveznicu upisao je Ljudevit Jelačić, profesor na Pravnom fakultetu Akademije. Učinio je to 1. lipnja 1816. Među prvim darovateljima bili su sam ravnatelj školstva Sermage i Mirko Domin, profesor prava na Akademiji.⁵⁹

Knjižnica je mogla dobiti širu i čvršću podlogu ako se približi široj javnosti i pribavi njenu pomoć. Radi toga je Akademija odlučila obratiti se javnosti pozivom da pomogne knjižnicu novcem i knjigama. Akademijin poziv, s nadnevkom od 18. ožujka 1819, razaslan je zasebno u tri jezika, na latinskom, »za stališe«, na njemačkom »za građane« i na hrvatskom za ostale slojeve pučanstva.⁶⁰ Ta tri poziva, različita po jeziku, razlikuju se i po nekim pojedinostima te se međusobno dopunjuju.

Akademijin poziv je, može se reći, prava povelja o položaju knjižnice i zadaći kojoj bi ona trebala služiti. U pozivu se ustanovljuje da je Krčelićeva želja o javnosti Akademijine knjižnice privedena svrsi poslije četrdeset i dvije godine; zatim se ističe da je knjižnici dano pravo na primjerke tiskare Sveučilišta u Pešti, a to je važna činjenica, jer »po ovom odpisu Biblioteka ne samo na vrednost občinsku je podignjena«; nadalje se spominje posjet cara Franje I knjižnici; s priznanjem se govori o darovima grofice Patačić i biskupa Vrhovca i drugih koji su pridonijeli povećanju knjižnice; nakon svega se upozorava da knjižnica mora iz godine u godinu nabavljati nove knjige, te »mora vre sada sama svoje prisežne imati častnike i dvorjanike, koji reda i snagu obdržavati, čtejućem dvorbu i tolnača davati, ter za vsaki nadospevajući kvar dobro stati dužni budu«. Za to su potrebna veća sredstva i sigurni dohoci, jer knjižnica »prez vanjske pomoći i fundacije nadalje obstati ne bi mogla«. Takvi zavodi, muzeji i knjižnice, nastali su zajedničkim i najvećim žrtvama u Pešti, Pragu, Brnu, Grazu i Lavovu; zato se »domoroci« mole da pomognu Akademijinoj knjižnici u novcu, rukopisima i knjigama, navlastito onim rukopisima i knjigama »koji znanost dogođajov Domovine naše raširiti i osvetiti bi mogli«.

⁵⁶ Fancev, Kr. Sveučilišna knjižnica, str. 5; o predaji knjiga, Spisi NSB, 1777–1842; Sermageova bilješka na spisu No 1. 1818. koji sadrži popis darovanih knjiga; popis knjiga u rukopisu Catalogus navedenom u bilj. 30.

⁵⁷ U Akademijinu pozivu kao u bilj. 55; popis knjiga kao u bilješci 30.

⁵⁸ Popis knjiga s Brigljevićevom izjavom od 18. VI 1818, Spisi NSB, 1776–1842. N 16. 1818.

⁵⁹ Obveznica (Obligatio) Ljudevita Jelačića od 27. II. Spisi NSB, 1776–1842.

⁶⁰ Akademijini pozivi, kao u bilj. 55. Vidi u ovoj Spomenici str. 320.

Na Akademijin poziv nadovezala se okružnica što ju je Sermage 30. ožujka 1819. uputio svećenstvu, podarcidakonima, župnicima i duhovnim pomoćnicima, koji su tada držali pučko školstvo, i pored toga ravnateljima gimnazija i potpunih pučkih (glavnih) škola po većim mjestima. I u Sermageovoj okružnici se napominje o javnoj namjeni Krčelićeva dara i o rodoljubivoj dužnosti ljudi u Hrvatskoj i Slavoniji prema Akademijinoj javnoj knjižnici, ali Sermage, obraćajući se kao ravnatelj školstva svećenicima i drugim tadašnjim školnicima, položio je težište na to da će pomoć knjižnica biti od neposredne koristi đacima Akademije i gimnazije u njihovim naucima te će oni po tom pridonijeti prosvjećivanju naroda.⁶¹

I poslije, u nizu godina, najviša školska vlast u Hrvatskoj i Akademija obraćale su se javnosti za pomoć. Iako je povod tome bio u materijalnim poteškoćama knjižnice, obrazloženje kojim se u pozivima popraćuje molba za pomoć osvjetljava s nekoliko strana značaj, mjesto i ulogu knjižnice u tadašnjim prilikama. I dok Akademijin poziv od 1819. godine uglavnom ističe, u skladu sa suvremenim shvaćanjem, javnu i domovinsku ulogu knjižnice, a Sermage upozorava na važnost knjižnice za školsko obrazovanje i na korist znanja, dotle se u slijedećem pozivu pojedincima i ustanovama, u pozivu od 1829. godine, pisanom na njemačkom jeziku, objašnjava da se pri knjižnici nalazi kabinet prirodnina, novca, starina, morskih rijetkosti i sličnih predmeta, pa se stoga u pozivu mole i prilozima za obogaćenje te muzejske zbirke; a što se tiče same knjižnice, moli se novčana pomoć da bi se nabavila putopisna djela i »zabavna djela« njemačkih klasika tako da bi se u pogledu književnosti moglo udovoljiti zahtjevima »lijepoga spola«.⁶²

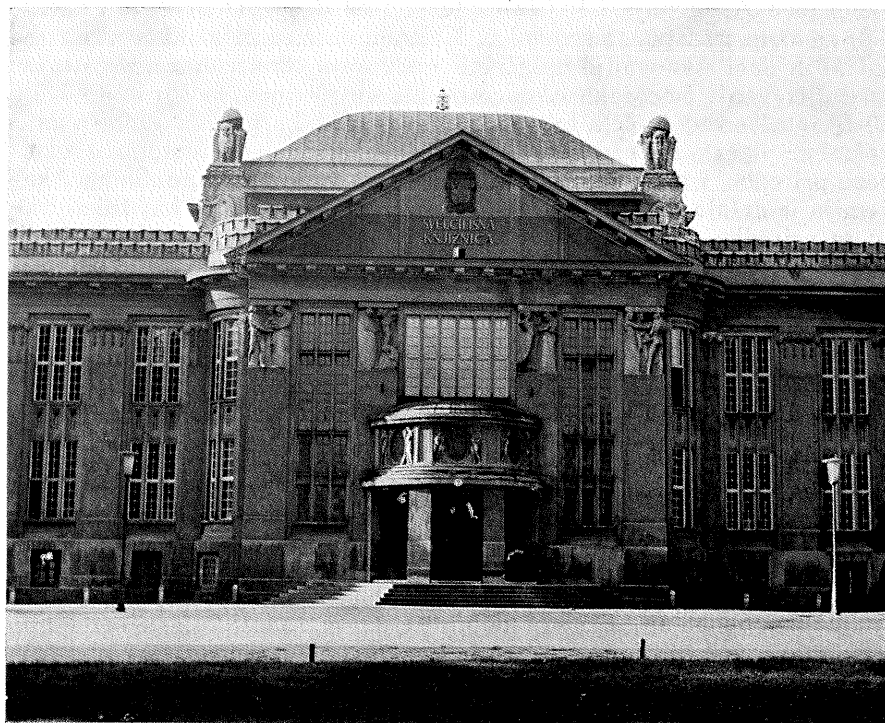
Muzejske zbirke u knjižnicama nastale su u vrijeme prosvjetiteljstva, kada se od skupljanja knjiga i drugih predmeta kao naučne građe pristupalo izlaganju zanimljivih predmeta, kurioziteta – kako se obično kaže. Možda je zagrebačka Akademija već prije imala takvih sličnih predmeta barem kao pomagala u zornoj obuci, no muzejska zbirka Akademijine knjižnice nije bila toliko u znaku povodjenja za ukusom iz prošlih stoljeća, nego je to bilo ostvarenje predodžbe o potpunom zavodu u službi prosvjete domovine, o zavodu koji je i muzej i knjižnica, kako je to želio Sermage i drugi obrazovani i rodoljubljem prožeti krugovi.

Pozivanje na njemačku književnost i na zahtjeve »lijepoga spola«, da bi se pribavio novac za nabavu knjiga, potvrđuje poznatu činjenicu o utjecaju njemačkog jezika i naobrazbe u građanskoj sredini tadašnje Hrvatske. U prilagođivanju knjižnice sredini, knjižnica je proširila svoju namjenu od područja nauke i znanja na područje književne zabave i šireg obrazovanja. Mimo to je knjižnica i dalje imala zadaću da unapređuje poznavanje domovine, osim što je služila Akademiji. Domovinski značaj knjižnice se ističe u okružnici što ju je Antun Kukuljević, vrhovni ravnatelj škola u Hrvatskoj uputio 18. srpnja 1837. javnim i vojnim područnim školskim vlastima i pojedincima. Kukuljević je upozorio da Akademijina knjižnica ne služi samo profesorima i školskoj

⁶¹ Spisi NSB, 1776–1842.

⁶² Isto.

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA — GLAVNO PROČELJE S ULAZOM

mladeži nego i javnosti, i to tisućama svojih knjiga i zbirkom novaca i prirodnina. On je u toj prilici knjižnicu nazvao javnom narodnom knjižnicom – *Nationalis Academica Bibliotheca*.⁶³

Nacionalni značaj knjižnice došao je do osobitog izražaja, kada joj je odlukom Ugarskoga namjesničkog vijeća od 17. listopada 1837. dano pravo na dužne primjerke tiskane u Hrvatskoj i Slavoniji, što je jedva moglo biti bez prijedloga Ravnateljstva viših škola. Otada se knjižnica i u javnosti dugo vremena naziva narodnom akademskom knjižnicom.⁶⁴

Prihodi knjižnice pritjecali su iz raznih izvora. Stalan prihod imao se osigurati kamatima od upisanih glavnica, ali kamati su se plaćali neredovito a neki se, uza sva njena nastojanja, nisu knjižnici plaćali. Prihodi su stizali i od plemića, od građana Zagreba, od profesora i člana Akademije znanosti i njene gimnazije, od profesora drugih gimnazija u Hrvatskoj i Slavoniji, od učitelja pučkih škola, od svećenstva, biskupa i kanonika do seoskih župnika i župničkih pomoćnika, od časnika graničarskih pukovnija do drugih pojedinaca raznih stališa i zanimanja.

⁶³ Spisi NSB, 1776–1842, Spis 514 od 18. VII 1837.

⁶⁴ Pod tim nazivom dolazi otada i u *Calendarium Zagradiense*.

Osim toga Akademija i knjižnica su se i na drugi način dovijale kako da namaknu sredstva za knjižnicu. Nešto novaca je dolazilo od pristojba što su ih daci Akademije uplaćivali pri obrani teza, zatim od pristojba za sudjelovanje čete đaka Akademije pri sprovodima, za što se dobivalo 30 forinta, a kad je četa bila sastavljena od đaka gimnazije, ta manja počast se plaćala s 20 forinta. U korist knjižnice upriličavale su se glazbene priredbe, i to ne samo u Zagrebu nego i u Varaždinu. Sama Akademija je držala nekoliko priredaba da bi pomogla svojoj knjižnici; a te su se priredbe sastojale u predavanjima popraćenim pokusima raznih mehaničkih sprava. Akademijine prostorije su se iznajmljivale prikazivačima raznih vještina, da bi se i od zabave te vrste došlo do nešto novaca za knjižnicu.⁶⁵

Prema sačuvanim obračunima za razdoblje od 1. studenoga 1818. do 31. listopada 1834, za knjižnicu se sabralo 1968 forinta i 22¹/₂ novčića. Prema našoj ocjeni svota je, za razdoblje od šesnaest godina, bila razmjerno mala.⁶⁶

Iako je bilo nekih darovatelja koji su prilagali za knjižnicu po nekoliko forinta, neki i deset forinta, a iznimno i po 50 forinta, siromašniji pojedinci davali su nekada pomoć tek u novčićima, a takvi su bili mnogi seoski svećenici, iako se čini da se upravo svećenstvo najviše odazivalo pozivima za pomoć. Sigurno je da su prihodi davani knjižnici iz rodoljubivih pobuda, ali se mora dopustiti da je rodoljublje nekada bilo udruženo s obzirima prema oblasti ili uglednoj osobi koja se obraćala za pomoć.

Iz sabranih novčanih prinosa imali su se pokrivati svi troškovi knjižnice, od nabave i uveza knjiga do nabave polica, papira i tinte, do plaćanja poštarine i usluga za prepisivačke poslove i prenošenje knjiga.

U knjižnici koja se obnavljala, poslovi su rasli pa je knjižničar Žužić imao kao pomagača kustosa Karla Gregorića, koji je inače po svom glavnom zanimanju bio voditelj pisarnice (*actuarius*) u Ravnateljstvu viših škola. Gregorić se pojavljivao kao kustos od 1821. godine; na jednoj potvrdi od 1818. godine potpisao se kao privremeni kustos (*custos interimalis*). Poslije Žužićeve smrti 1834. godine kustos Gregorić je sam vodio poslove knjižnice do 1841. godine.⁶⁷

Akademija je imala glavni prirast od darovanih knjiga. U daru grofice Patačić od g. 1818. knjižnica je primila 847 svezaka, među njima i neka djela povjesnika: Josipa Bedekovića, Daniela Farlatija, Jurja Ratkaya, Ivana Lučića, Baltazara Krčelića, Ivana Vajkarta Valvasora. Među darovanim knjigama najvažniji je bio primjerak djela ugarskoga pravnika Istvana Verböczyja *Tripartitum opus juris consuetudinarii Hungarici*, koje je izašlo u Nedelišću 1574. u kajkavskom prijevodu Ivana Pergošića. Svojim drugim darom iz 1835. grofica Patačić je obogatila Akademijinu knjižnicu s 1778 svezaka. Zbirka od 822 sveska,

⁶⁵ U obračunu o prihodu i utrošku novca za knjižnicu od 1. XI 1818. do 31. X 1834, Spisi NSB, 1776–1842, o tom i u izvještaju knjižničara M. Smodeka od 29. XI 1850. i 28. IX 1851; Spisi NSB tih godina.

⁶⁶ Prema obračunu navedenom u bilj. 65.

⁶⁷ U popisu navedenom u bilj. 30 i 56.

koju je darovao biskup Vrhovac, imala je osobitu vrijednost po tom što je sadržavala razmjerno mnogo knjiga na hrvatskom jeziku i knjiga hrvatskih pisaca na latinskom i njemačkom jeziku.⁶⁸

I poslije su knjige u obliku dara pridolazile Akademijinoj knjižnici, među ostalima je ona 1821. dobila 175 djela od Valentina Kirinića, nećaka Akademijina profesora i knjižničara Matije Kirinića.⁶⁹ U knjižnicu su 1834. dospjele i knjige što joj ih je Toma Mikloušić oporučno ostavio. Mikloušičev dar se sastojao samo od 45 djela, većinom poučnih, među kojima je bilo knjiga iz liječništva, o uzgoju pčela i goveda, o vrtlarstvu i podrumarstvu, što je sve značajno za Mikloušića kao pučkog pisca. Po broju svezaka, 584, znatan je bio dar grofa Karla Petra Sermagea. Dar je dospio u knjižnicu vjerojatno 1836.⁷⁰ Prema jednom podatku, sačuvanom u spisima, Akademijina knjižnica je primila oko 2000 svezaka kanonika Domina, koje joj je predao kanonikov brat Mirko, profesor prava na Akademiji. Možda je ta velika zbirka knjiga došla u knjižnicu prije 1840. godine, jer se ona ne spominje kada se navode darovi u knjigama iz potonjih godina.⁷¹

Čini se da su primjerci knjiga tiskanih u Sveučilišnoj tiskari u Pešti stizali knjižnici dosta redovito. Pritok knjiga od tiskara u Hrvatskoj i Slavoniji bio je malen, jer su se propisi o dužnim primjercima slabo poštivali.

Priliv knjiga putem otkupa bio je znatno manji nego darom, ali je otkup knjiga za razliku od darova dopuštao knjižnici da nabavlja knjige prema potrebama, ili, kako se to inače kaže, da vodi politiku nabave knjiga, iako u skućenu opsegu. Od ukupne svote od oko 3760 forinta, koliko je stiglo knjižnici kao pomoć od studenog 1818. do 30. rujna 1841, na knjige je utrošeno okruglo 2193 forinta, od toga na otkup knjiga oko 1486 forinta, a na uvez knjiga oko 707 forinta.⁷²

Sudeći prema potvrđama zagrebačkih knjižara, Akademijina knjižnica je nabavljala djela koja su bila korisna objema fakultetima – pravnom i filozofskom. Osim toga su za knjižnicu otkupljivane i knjige od profesora Akademije i osoba više ili manje bliskih Akademiji. Kako su često sačuvane samo namire, bez popisa kupljenih knjiga, ne može se reći koliko su takve nabave knjiga bile uvjetovane potrebama knjižnice, a koliko obzirnošću prema nudiocima knjiga.⁷³

Prema Akademijinu pozivu javnosti od 1819. knjižnica je dotada bila narasla od 4000 na 10.000 knjiga i rukopisa. Poslije toga porast knjižnice bio je usporen, jer se u pozivu od 1829. navodi da knjižnica ima 12.000 svezaka.

S naglim porastom knjiga rasle su i brige oko smještaja i popisivanja knjiga. Knjižnica je vjerojatno ostala u svojim starim prostorijama. U sačuvanim spisima nema podataka o seobi knjižnice u druge prostore. No prostor za smještaj knjiga morao se pribaviti, pa su se već 1818. naručivale police za knjige.⁷⁴

⁶⁸ Popis u bilj. 30.

⁶⁹ Popis knjiga; Spisi NSB, 1776–1842, No 19.

⁷⁰ Fancev, o. c., str. 7.

⁷¹ U pismu Karla Domina M. Smodeku od 5. III 1856. Spisi NSB.

⁷² Fancev, o. c., str. 7.

⁷³ Takvih namira ima u spisima NSB, 1776–1842.

⁷⁴ Spis od 22. IV 1819; Spisi NSB, 1776–1842.

Zasada nije poznato kako su knjige bile raspoređene na policama. Možda je nagli i veliki prirast knjiga dao povoda da se one slažu po veličini i da se već tada odstupi, možda i potpuno, od Mikoczyjeva rasporeda knjiga po stručnim skupinama.

Novе knjige je trebalo popisati. U okružnici od g. 1837. spominje se katalogizacija knjiga (*»cathalogi descriptio«*), no ne može se znati je li to bilo popisivanje samo za jedan katalog, možda za abecedni, ili čak za abecedni i mjesni.

Prema proglasu Akademije od 1819. knjižnica je bila otvorena za javnost 17. XI 1818, te se dodaje da je u knjižnici uređena čitaonica i da je ona pristupačna dvaput tjedno u dane kada nema obuke. Štaviše, u hrvatski pisanom proglasu Akademije od 1819. ističe se želja da knjižnica »i vu školnih tulikajše dnevih vsakomu hasni«.

Nasuprot toj vijesti pojavila se poslije tvrdnja da je knjižnica otvorena javnosti tek 27. lipnja 1819. Ta se tvrdnja zasnivala na izjavi Ljudevita Jelačića da će on plaćati kamate na svoju obveznicu, koju je upisao u korist knjižnice, od onog dana od kojega će knjižnica biti dostupna javnosti, a to se prema sačuvanim spisima dogodilo 27. VI 1819, jer su kamati počeli tada teći.⁷⁵

Čini se upravo nevjerojatnim da se suvremenici nisu slagali o tako važnom događaju kao što je otvorenje Akademijine knjižnice javnosti. Nije shvatljivo da bi Akademija obavijestila javnost, da je knjižnica svakom dostupna, da je čitaonica uređena i da se ona pohađa, kad tako ne bi bilo, jer bi to za Akademiju ispalo vrlo nezgodno. Preostaje samo puko nagađanje – da s kamatima nešto nije bilo u redu ili da je knjižnica između 18. ožujka i 27. lipnja 1819. bila zatvorena iz nepoznata razloga ili da je bila otvorena za čitanje 1818. a za posuđivanje knjiga izvan svojih prostorija možda 1819, pa se smatralo da je knjižnica tek otada bila potpuno otvorena javnosti.

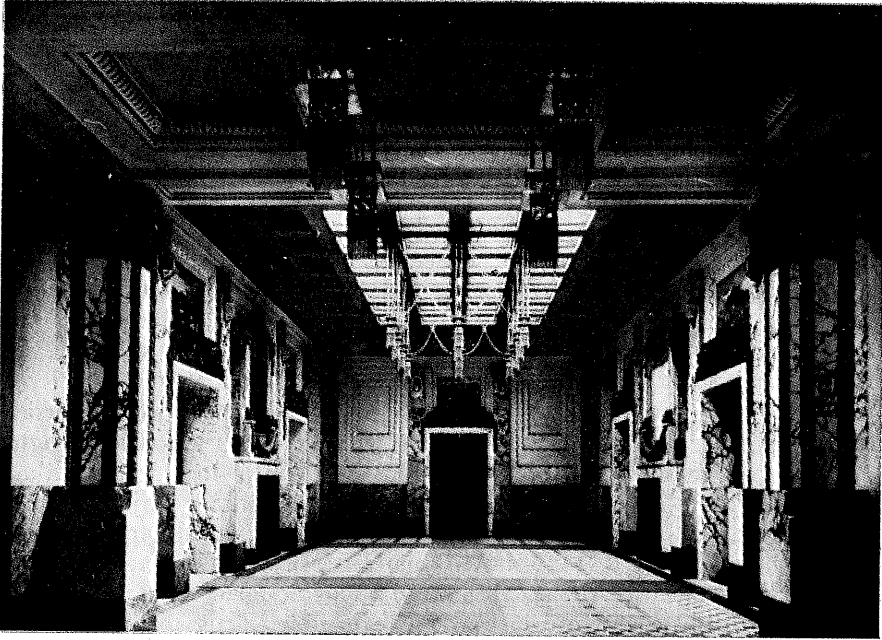
Kao čitaonica služila je i tada jedna od predavaonica Pravnog fakulteta. Toma Mikloušić, ponosan na knjižnicu, zapisao je 1821. da knjižnica »do sada zarad pomenjkanja stroškov samo po torkeh i četrtkeh stanovite vure vsem domorodcem na službu odprta stoji«. ⁷⁶ Poslije godine ili dvije čitaonica nije bila otvorena ni u ta dva dana.⁷⁷ No knjižnica se nije mogla lišiti svoga javnog značaja, pa se služba knjižnice prema javnosti svela na davanje knjiga na kućnu porabu, što je, čini se, uzelo maha kada je knjižnica po Žužičevoj smrti ostala samo kustosu Gregoriću. Knjižnica je pretrpjela štete, jer joj mnoge knjige nisu bile vraćene.

Poteškoće su bile i u pogledu nacionalne uloge Akademijine knjižnice. Dok su drugi narodi u samoj Monarhiji osnivali samostalne narodne zavode u obliku muzeja s knjižnicom, u Hrvatskoj je uloga narodnog muzeja i knjižnice povjerena knjižnici koja je bila samo zavod jedne akademije. Podređenost knjižnice s narodnom zadaćom školskoj ustanovi nije bila neobična sama po sebi, jer su i sveučilišne knjižnice

⁷⁵ O tom u Gregorićevoj bilješci uz obračun o novcima knjižnice od 23. III 1837. i poslije uz neke druge obračune; o tom i Fancev, o. c., str. 6.

⁷⁶ Fancev, Građa, str. 169.

⁷⁷ Pismo I. N. Šandora Smodeku od 17. III 1842, Spisi NSB, 1842. br. 2. i spomenuti Smodekov izvještaj od 28. IX 1851, točka 4.

SVEUCILISNA KNJIZNICA — PREDVORJE

u nekim zemljama Evrope vršile ulogu nacionalnih, zemaljskih ili pokrajinskih knjižnica. Razlika je bila u tom da zagrebačka Akademija nije bila visoka škola sveučilišnog značaja. Čedna Akademija nije mogla izgrađivati knjižnicu u znanstveni zavod, kao što u pravilu mogu sveučilišta.

Nevolja je bila i u tome da je vrhovna školska vlast u Hrvatskoj i Slavoniji potpadala pod Ugarsko namjesničko vijeće, pa nije mogla pružiti knjižnici podršku, kao što bi nesumnjivo bila učinila da je položaj vrhovne školske vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji bio drukčiji.

Novi smjer u narodnom pravcu dan je knjižnici u vrijeme kada je u Hrvatskoj i Slavoniji vladao feudalizam. Ondje je bilo krugova sa starinskim nazorima i slojeva pučanstva koji su po svojem jeziku općenja i obrazovanju bili okrenuti prema njemačkoj kulturi i književnosti. Povrh svega, politička zbilja, politička zajednica, bila je svedena na Hrvatsku i Slavoniju. Rodoljubom se mogao smatrati tko je bio za političku zajednicu trojedne kraljevine i njena ustavna prava, a nije se zanosio mislima o narodu kao prirodnoj zajednici. To je bilo rodoljublje, nastalo u feudalnom okviru, nasuprot narodnjaštvu. Zato se Akademija već u svom pozivu od g. 1819. obratila na tri jezika svim »rodoljubima« bez razlike. Zapravo, rodoljublje te vrste bilo je domoljublje, a Akademijina knjižnica je prije bila domovinski ili zemaljski negoli narodni zavod.

Akademijina knjižnica je zaostajala za nacionalnim zadacima i po svom sadržaju. U njoj je oduvijek bilo malo knjiga hrvatskih pisaca, a također stranih knjiga koje su se odnosile na Hrvate i hrvatske zemlje. Ni darovi knjiga, koji su pritjecali knjižnici u vrijeme kad se ona okretala prema javnosti i preuzimala ulogu zavoda općenarodnog značaja, nisu ništa izmijenili u pogledu sastava fonda knjižnice. U daru biskupa Vrhovca većina knjiga bila je stranih. Dar grofice Patačić iz 1835. sastojao se gotovo sav od stranih knjiga. Ako ne računamo sedam dvostrukih primjeraka knjiga i četiri atlasa, izlazi da je u grofičinu daru bilo 826 svezaka na francuskom jeziku, 784 na njemačkom, 124 na latinskom, 47 na talijanskom, 10 na hrvatskom i 3 na mađarskom.⁷⁸ U skupini od 45 djela, što ih je kajkavski književnik Toma Mikloušić ostavio Akademijinoj knjižnici, nijedno djelo nije bilo na hrvatskom jeziku.

Knjižnica takva sastava bila je od male koristi nosiocima hrvatskih preporodnih težnja, bez obzira na to što je knjižnica u upravnom pogledu bila samo zavod Akademije. Ni sama Akademija nije se uklapala u tokove narodnog preporoda. No mimo to, preporodnim težnjama mogla je služiti samo samostalna ustanova sa širokom narodnom zadaćom. Ljudevit Gaj se već g. 1829. bavio mišlju o osnutku Društva prijatelja narodne izobrazbenosti ilirske, a 1836. je Sabor odobrio osnutak Društva, do čega nije došlo jer nije bilo kraljeve privole. Zbog toga su ilirci u Zagrebu osnovali 1838. čitaonicu s obrazloženjem da će se na taj način stvoriti prilika za čitanje različitih časopisa i knjiga, to više što »glavni varoš Zagreb još nijedne občinstvu otvorene knjižnice ili druge podobne prilike nema«.⁷⁹

Od 1816, kada se s uspjehom pristupilo preuređenju knjižnice Akademije znanosti i njenu uvođenju u javnost, pa dalje kroz razdoblje od dvadeset i pet godina knjižnica je najprije dosegla uspon, a zatim je počela padati u sve teže stanje. Žužiću su, doduše, suvremenici priznavali zasluge za knjižnicu i po tom i zasluge na unapređivanju nauke; naprotiv primjedbe o nesređenosti knjižnice, koliko su poznate, uglavnom su se odnosile na vrijeme kada je Gregorić sam upravljao knjižnicom. No po tome se još ne može reći da je Gregorić bio naslijedio potpuno uređenu knjižnicu. Među uzrocima teškog stanja knjižnice bio je i nemar i zapravo moralna slabost same Akademije, jer samo tako se može objasniti da poslije Žužićeve smrti nitko od profesora nije htio preuzeti dužnost knjižničara, pa su poslovi knjižnice bili sedam godina prepušteni aktuaru koji nije imao prave spremne za vođenje knjižnice.

Stanje u knjižnici bilo je očito neodrživo i ono je zabrinjavalo ravnatelja viših škola Kukuljevića. Koristeći se ovlaštenjem što su mu ga davali propisi o obrazovanju u Ugarskoj, to znači i u Hrvatskoj i Slavoniji, Kukuljević je nametnuo dužnost knjižničara Matiji Smodeku, profesoru statistike i rudnog prava na Akademiji. I Smodek se

⁷⁸ Popis knjiga što ih je grofica darovala 1835. Popis bez drugih oznaka među spisima NSB. 1777-1842.

⁷⁹ Fancev, Kr. sveučilišna knjižnica, str. 19.

otimao novom teretu, ali nakon što je Ugarsko namjesništvo potvrdilo Kukuljevićev izbor, Smodeku je preostalo samo to da se pomiri s dužnošću knjižničara.⁸⁰

Smodek je preuzeo knjižnicu 1. listopada 1841. Tada je imao 33 godine te je možda bio premlad da se odupre školskom ravnatelju koji ga je želio učiniti knjižničarom, iako ne možemo reći je li Smodek bio upravo najmlađi u Akademijinu nastavničkom zboru. No Kukuljević je očito dobro poznao osobine mladog Smodeka, osobine koje su resile Smodeka i kao knjižničara, njegovu čestitost, savjesnost, upornost, smisao za red, nepokolebljivost i, što je bilo važno, rodoljublje. Samo takva osoba je mogla samozatajno raditi u knjižnici 34 godine i zavoljeti knjižnicu.

Smodek je sav prionuo na to da očuva cjelovitost knjižnice, da je uredi i snabdije korisnim katalogizacijama. On je sam dao ocjenu svoga rada u knjižnici napisavši da je više učinio za opće dobro nego se opravdano može zahtijevati od pojedinca, »i to je uredjenje knjižnice akademičke, koja se [...] kada bijaše meni pověřena u najvećem neredu nalazila je, što jest svim poznato: ovu [...] bez ičije pripomoći uredih, i katalog sastavih [...]«. ⁸¹ U drugoj prilici napisao je: »Ovdje iz nereda i nesklada stvorih red i sklad.«⁸²

Smodek je pokazivao malo sklonosti za velike promjene i za nove putove u razvoju knjižnice. Fancev je s pravom napisao: »Uzalud ćemo u knjižničkom arhivu [...] tražiti i jedan Smodekov akt, kojim bi se predlagala kakva reforma«. ⁸³ Nasuprot prijašnjim nastojanjima oko pribiranja knjiga i novčanih sredstava, Smodek je izvršio obrat u radu za knjižnicu polazući težište na njeno preuređenje. U tom pogledu podsjeća na knjižničara Mikoczyja. Idući putem koji je smatrao korisnim, Smodek je dao vlastito obilježje razvoju knjižnice kroz dugo razdoblje svoje uprave.

S knjižnicom su se, stjecajem okolnosti, dogodile velike promjene i u vrijeme Smodekove uprave. Pošto su u prevratu 1848. prekinuti svi odnosi između Hrvatske i Ugarske, knjižnici su prestale stizati knjige tiskane u tiskari peštanskog sveučilišta.

KNJIŽNICA PRAVOSLOVNE AKADEMIJE. Najveće promjene su nastale s knjižnicom u vrijeme Bachova apsolutizma, kada su Hrvatska i Slavonija, poput drugih zemalja u Monarhiji, bile izravno podložene bečkoj vladi. U povodu školske reforme od god. 1850. filozofija je odijeljena od akademija znanosti i dodana gimnazijama kao njihov sedmi i osmi razred. Zagrebačkoj Akademiji ostao je samo pravni fakultet pa se ona prozvala Pravoslovnom akademijom. Tada je dio knjiga Akademijine knjižnice odijeljen i predan gimnaziji. Izdvojene knjige su sačinjavale malenu skupinu; one su

⁸⁰ Smodekov izvještaj naveden u bilj. 77.

⁸¹ Smodek u pismu I. Mažuraniću od 4. II 1863, NSB sign. R 5844b.

⁸² B. Lorković, Dr Matija Smodek. (Vienac, 1881, br. 47, str. 751).

⁸³ Fancev, o. c., str. 8.

čuvane u posebnu ormaru, koji je još dugo stajao u Akademijinoj knjižnici. U istoj godini Akademijina knjižnica se lišila i svoje muzejske zbirke. Prema naredbi Vrhovnog ravnateljstva nauka i školstva od 26. svibnja 1850. Smodek je 6. lipnja izručio predstavnicima Narodnog muzeja 3774 komada novca, k tomu odlijevke u gipsu, i to 27 odlijevaka novca i 227 odlijevaka kamena, a 13. lipnja izručene su i mineralije i drugi predmeti prirodoslovne zbirke.⁸⁴

Nazivi knjižnice: Akademaska nacionalna knjižnica ili Javna nacionalna knjižnica bili su neprikladni u vrijeme apsolutizma i oni se otada nisu više upotrebljavali. To još nije značilo da je knjižnica izgubila općenarodno obilježje. Štaviše, banskom naredbom od 25. X 1852. knjižnici je potvrđeno pravo na primjerke tiska iz Hrvatske i Slavonije, kada je to pravo dano i knjižnici Narodnog muzeja u Zagrebu. A to je bilo moguće zato, što je austrijskim zakonom o tisku od 27. svibnja 1852. bilo određeno da četiri primjerka svake tiskane stvari ostaju zemljama Monarhije i da one njima raspoložu. Kako je stajalo u odluci Ministarstva bogoštovlja i nastave u Beču od 16. lipnja 1857, koju je ono uputilo namjesništva i zemaljskim vladama u austrijskom dijelu Monarhije i Glavnom guverneru Ugarske, svrha zakonske odredbe o dužnim primjercima bila je u tome »da se u svakoj krunovini monarhije stvori po mogućnosti potpuna zbirka građe i priloga kulturi, povijesti kulture, književnosti i bibliografiji dotične krunovine«; prikupljanjem svih tiskopisa u smislu odredbe o dužnim primjercima omogućit će se sastavljanje kataloga posebne zbirke knjiga, koja je trebala biti »*Bibliotheca nationalis*« ili »*Bibliotheca patria*«,⁸⁵ što je, dakako, uza svu razliku u nazivima »*nationalis*« ili »*patria*« tada značilo glavnu knjižnicu zemlje, a ne naroda.

Nastojanje bečke vlade da razvoj glavnih biblioteka pojedinih zemalja usmjeri u »domovinskom« pravcu bilo je od koristi knjižnici Pravoslavne akademije, iako je Smodek, nekadašnji ilirac, dobro razlikovao domovinu u smislu krunovine od naroda kao prirodne i kulturne zajednice.

No čini se da Smodek nije želio ići u širinu preko knjižnice kakva je tada bila kao Akademijin zavod, dostupan javnosti i s povlasticom obaveznog primjerka. Kad su se nakon pada apsolutizma polagali temelji znanosti i prosvjeti u Hrvatskoj, pomišljalo se i na stvaranje velike javne knjižnice u Zagrebu, što je Baltazar Bogišić zagovarao u posebnoj knjižici. Prema Bogišiću Sveučilište, koje se ima osnovati u Zagrebu, neće moći biti bez velike knjižnice, a nijedna od tadašnjih knjižnica u Zagrebu, Pravoslavne akademije, Narodnog muzeja i Nadbiskupije, ne bi sama po sebi mogla nadomjestiti veliku sveučilišnu knjižnicu. Zato je Bogišić predložio da se te knjižnice ujedine, ali tako da se ne dira u njihovo vlasništvo.⁸⁶ I Saborski odbor za Sveučilište razmotrio je u svom izvještaju od 29. XII 1866. pitanje buduće knjižnice Sveučilišta. Odbor

⁸⁴ Primopredajni zapisnik od 26. VI 1850. Spisi NSB.

⁸⁵ Spisi NSB.

⁸⁶ V. B o g i š i ć, O preuređenju Narodnoga muzeja u Zagrebu, Zagreb 1866, str. 15, 19.

je iznio mišljenje da bi najbolje rješenje bilo u spajanju knjižnica Pravoslavne akademije i Narodnog muzeja.⁸⁷ Dvije godine poslije predložila je Jugoslavenska akademija da se u Zagrebu stvori velika središnja knjižnica na način kako je to Bogišić predložio.⁸⁸

Vijeće Pravoslavne akademije se u velikoj većini usprotivilo da knjižnica Akademije uđe u sastav nove središnje knjižnice, a među članovima Vijeća Smodek je pružio najžešći otpor sjedinjenju knjižnica. Kao profesor Pravoslavne akademije nije se ni Smodek, kao ni većina članova Vijeća, htio odreći pogodnosti i udobnosti što ih je pružala knjižnica vlastite ustanove; upozoravao je da je knjižnica velikim dijelom izgrađena od darova i da su darovi bili dani uz uvjet da se knjižnica ne otuđi.⁸⁹ Kao knjižničar očito nije želio ni to da knjižnica, koju je izgrađivao kroz više od 25 godina, izgubi vlastiti lik a njegovo djelo nestane u mnoštvu knjiga i u katalozima nove knjižnice. Možda se bojao, kako Fancev misli, da bi nakon spajanja knjižnica sav teret posla pao na njegova leđa.⁹⁰

Iako je točno da sva zasluga za uređenje knjižnice Akademije zna-
nosti, odnosno Pravoslavne akademije pripada Smodeku, što je on volio isticati, ipak se mora kazati da je Smodek imao nekoliko pomoćnika. Gregorić je ostao još neko vrijeme kustos pod Smodekovim vodstvom, a u to vrijeme se pojavljuje i pomoćni kustos (*custos secundarius*) u osobi Nikole Melinčevića.⁹¹ Smodek je zaposlivao pojedince, možda uvijek, a svakako najviše, studente da rade na pisarskim i pomoćnim poslovima popisivanja knjiga, što je zavisilo od novca kojim je raspolagao.

Knjižnica je dugo vrijeme imala prihoda od kamata na upisane glavnice, nešto novca je dolazilo od pristojba za sudjelovanje đaka Akademije i gimnazije na sprovodima; novac iz drugih izvora rijetko je kapnuo. U šk. god. 1842/3. ukupni prihod je dosegao 405 forinti, a 1846/7. čak 761 forint, što je zavisilo i od toga koliko je Smodek uspio utjerati uplate zaostalih kamata na obveznice, ali je prihod znao pasti, pa je tako knjižnica iskazala samo 171 forint kao prihod u šk. god. 1855/6.⁹² Knjižnica je sama morala pokrivati sve svoje izdatke.

Osim tih izvora prihoda došao je još jedan, kad je carskom odlukom od 26. lipnja 1853. bilo određeno da slušači pravoslavnih akademija u Ugarskoj, Sedmogradskoj i Hrvatskoj uplaćuju pri upisu dva guldena za knjižnicu. Moramo primijetiti da sačuvani obračuni knjižnice ne iskazuju taj prihod, iako je on bio uplaćivan. Naprotiv ima podataka da je direktor Akademije tim novcem nabavljao knjige. Mnogo važnija je bila carska odluka od 22. lipnja 1856. jer je po toj odluci knjižnici počela teći stalna godišnja dotacija, i to 400 guldena za nabavu knjiga,

⁸⁷ Izvješće Odbora za jugoslavensko sveučilište od 29. XII 1866. (Pozor 1867, br. 7, str. 25.)

⁸⁸ Dopis Namjesničkog vijeća dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog Pravoslavnoj akademiji od 17. X 1868, Spisi NSB.

⁸⁹ Izvještaj o sjednici Akademijskog zbora od 30. X 1868, Spisi NSB.

⁹⁰ Fancev, o. c., str. 9.

⁹¹ Tako *Calendarium Zagradiense*, za g. 1842.

⁹² Prema obračunima u spisima NSB za navedene godine.

200 guldena za nagradu knjižničaru i 50 guldena za podmirenje svih drugih izdataka. Nabava knjiga bila je dužnost profesorskog vijeća, te je ono zato raspolagalo s onih 400 guldena dotacije za nabavu knjiga i iznosom što se ubirao od dažkih pristojba.⁹³

Dok je knjižnica raspolagala čednijim sredstvima, kupnja knjiga je bila ograničena. Prema obračunu za g. 1955/6. knjižnica je pretplatila tri časopisa za 1856. godinu (*Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*, *Allgemeine Augsburger Zeitung*, *Oesterreichische Zeitschrift für innere Verwaltung*) i nabavila dvanaest pravnih knjiga, a osim toga je direktor Akademije preplatio za knjižnicu jedan časopis (*Zeitschrift für Gesetzkunde und Amtspflege*) i kupio dva pravna djela i zemljopisnu kartu Zagreba i okolice. Nakon odobrenja dotacije kupnja knjiga se je razmjerno naglo povećala tako da je u šk. god. 1856/7. bio kupljen 251 svezak,⁹⁴ ali je u nekim godinama nabavljeno kupnjom i mnogo manje knjiga.

U svojim izvještajima Smodek napominje da su knjižnici stizale knjige tiskane u Sveučilišnoj tiskari u Pešti, što, čini se, znači da su dolazile redovito ili dosta redovito. Naprotiv on se tužio na nemarnost domaćih tiskara, neumorno ih je opominjao na uredno dostavljanje knjiga, časopisa, novina i drugih tiskopisa, osobito nakon odredbe o dužnim primjercima tiska od 1852. godine.

Znatno prirast knjižnice bio je u darovima knjiga: među ostalim bili su darovi Nikole Valičića, 759 svezaka, g. 1842; Venceslava Chmela, g. 1843, čije knjige je predala knjižnici njegova udova Franciska; Josipa Premrua, g. 1857, Antuna Mažuranića, g. 1858; rukopisi samog Smodeka, g. 1867; zatim veći dar u knjigama prof. Antuna Albelyja, 571 svezak, ostavljen oporukom od g. 1871; Vladoja Čačkovića, 232 sveska, također zapisana oporukom od g. 1872, kanonika Pavla Guglera, 273 sveska, iz g. 1872 i 1875, Mirka Bedekovića, Ivana Kukuljevića i drugih. U godinama apsolutizma primljeno je mnogo knjiga od Ministarstva bogoštovlja i nastave u Beču.⁹⁵

Prirast knjiga znatno se razlikovao od godine do godine. U šk. god. 1855/6. u knjižnicu je ušao ukupno 91 svezak, ali je prirast u prijašnjim godinama bio nekada manji. U šk. god. 1857/8. knjižnica se povećala za 439 svezaka, no tada je, osim vlastitih prihoda, imala dotaciju.⁹⁶

Na početku Smodekove uprave knjižnica je imala oko 15.000 svezaka. Taj podatak koji potječe od samog Smodeka možda nije točan, jer ga je Smodek dao naknadno, i to mnogo kasnije.⁹⁷ Svakako, knjižnica se sporo povećavala. Nekada se lišavala cijelih skupina knjiga, kao u povodu odvajanja filozofije od Akademije znanosti. U jednoj prilici Smodek je morao izlučiti iz knjižnice zabranjene knjige i poslati ih u

⁹³ Dopis Hrvatsko-slavonskoga namjesništva Pravoslavnoj akademiji br. 1626/347 od 26. I 1857, prijepis u spisima NSB od 1857.

⁹⁴ Smodekov izvještaj.

⁹⁵ O darovima ima u spisima NSB, o tom opširno F. Fancev, o. c. str. 10, čini se prema I. Kostrenčić, Sveučilišna biblioteka (Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, Zagreb 1900.)

⁹⁶ Iskaz prema stanju knjižnice od 30. IX 1858, Spisi NSB, Ad N 21, 1858.

⁹⁷ Isto kao u bilj. 81.

Peštu; mnoge knjige posuđene u doba Gregorićeve uprave nisu vraćene knjižnici; napokon, Smodek je po nalogu dao po više knjižica uvezivati u jedan svezak.⁹⁸ Prema stanju od 30. rujna 1860, koje je tada pouzdano utvrđeno, knjižnica je imala 15.709 svezaka i osim toga 1927 dvostrukih svezaka, 43 zemljopisne karte i 158 rukopisa. U zadnjoj školskoj godini Pravoslavne akademije 1873/74. knjižnica je imala 19.667 svezaka i 1969 dvostrukih svezaka, 48 zemljopisnih karata, 159 rukopisa i 7 slika.

Knjižnica je već do 1846. godine bila zapala u velike poteškoće s prostorom tako da je dio knjiga ležao na podu. Poteškoće s prostorom uklonjene su tek u početku 1857. kada se knjižnica preselila u nove prostorije. Knjige su bile smještene u velikoj prostoriji koja se nazivala »knjižnicom«; tu je bilo 36 visokih policama za knjige s dubokim pretincima tako da su se knjige mogle rasporediti u dva reda. Postojala je i sobica u kojoj su barem neko vrijeme bili odlagani duplikati. Za čitaoce je uređena čitaonica s dva duga stola i 36 mjesta. Knjižničar je imao vlastitu sobu.⁹⁹

Knjige su bile raspoređene na policama po veličini; signature knjiga sastojale su se od oznake police, pretinca, formata i rednog broja. Zbog preseljenja knjižnice u nove prostorije veći dio knjiga je morao dobiti nov smještaj.¹⁰⁰

Smodek je već u početku počeo raditi na katalozima. U šk. god. 1842/3. imao je tri popisivača knjiga i jednog pomoćnika za pregled popisa knjiga. Knjige su najprije prepisivane na listiće, da bi se poslije toga mogli naslovi prepisivati za kataloge u obliku knjige. Do g. 1846. bile su sve knjige popisane na listićima osim prirasta iz zadnjih godina, ali je knjižnica još 1858. posjedovala samo katalog na listićima. Do g. 1860. sastavljen je mjesni katalog, do 1862. abecedni katalog, i to, kako Smodek kaže, ne samo knjiga nego i svih rukopisa i zemljopisnih karata, dapače i duplikata, a do 1866. dovršen je i stručni katalog sastavljen prema rasporedu kataloga Kraljevske knjižnice u Münchenu. Smodekov stručni katalog je imao ove skupine: I. *Encyclopaedia*, II. *Philologica*, III. *Aesthetica*, IV. *Anthropologia*, V. *Philosophia*, VI. *Mathematica*, VII. *Physica*, VIII. *Medicina*, IX. *Historia*, X. *Politica*, XI. *Ius*, XII. *Theologia*. Prema tome, Smodek je imao ove kataloge: abecedni katalog na listićima (*Catalogus schedalis*) i kataloge u obliku knjige: mjesni katalog (*Inventarium*), abecedni katalog (*Repertorium alphabeticum*), stručni katalog (*Catalogus scientificus*).¹⁰¹

Na osnovi abecednog kataloga, koji je sačuvan u uvezanim svescima, može se reći da je Smodek u popisivanju knjiga bio dosta nedosljedan, iako se razabire da se držao stanovitih kriterija i da je nastojao rješavati jednoobrazne slučajeve na jednoobrazan način. No slabost njegova popisivanja knjiga potjecala je i od slabosti kataloga onoga vremena.

Zbog nereda u posuđivanju knjiga Smodek je na početku svoje uprave ograničio posuđivanje knjiga izvan knjižnice na profesore Akademije i gimnazije i na druge obrazovane i ugledne osobe. On je

⁹⁸ Smodekov izvještaj od 18. X 1860.

⁹⁹ Izvještaj u bilj. 77 i Smodekov dopis od 30. IX 1858.

¹⁰⁰ Smodekov izvještaj za 1857/58, Spisi NSB, 21, 1858.

¹⁰¹ Iskaz u bilj. 96.

uporno opominjao dužnike da vrata knjige. Opominjao je i one koji su posudili knjige u vrijeme kustosa Gregorića, prije deset i dvadeset godina, ali su mnoge potvrde o posuđenim knjigama bile površno napisane, pa se Smodek nekada obraćao na krive naslove a nekada je slao opomene već pokojnim osobama. I sa živima je bilo muke. Među nemarnim posuđivačima bile su poznate osobe javnog života – od Ljudevita Gaja, Antuna i Ivana Mažuranića, Ivana Kukuljevića, Milana Makanca do Eugena Kvaternika, na koga se Smodek obraćao da vrati rukopis Akademijine povijesti što ga je bio posudio Eugenov otac Romuald, nekada profesor na Akademiji, ali je bilo uzalud, jer se čini da se rukopisu već tada bio zameo trag.

Ograničenje u posuđivanju knjiga navelo je Smodeka da g. 1852. uredi čitaonicu. Za nju je služila jedna od predavaonica Akademije sve do preseljenja knjižnice u nove prostorije. U početku je čitaonica bila otvorena tri dana u tjednu, dva dana ujutro po dva sata, a jedan dan četiri sata; popodne je bila otvorena dva sata zimi i tri sata ljeti. Od zimskog semestra šk. god. 1856/57. čitanje je protegnuto na sve dane u tjednu a broj sati je povećan. Čitači su većinom bili daci Akademije i gimnazije, znatno manje je bilo čitača iz redova građana. Na dan je otpadalo po nekoliko čitača, a bilo je dana, istina vrlo rijetkih, kad se nije pojavio nijedan čitač. U šk. god. 1860/61. čitaonicu je posjetilo 1695 čitača. U posjetu čitaonici bilo je, dakako, promjena, ali i 1873/74. čitaonicu je pohodilo samo 1555 čitača.¹⁰²

Smodek je ostao na čelu knjižnice i nakon što je ona prešla netom osnovanom Sveučilištu. Ostao je još godinu dana, kada ga je Ivan Kostrenčić naslijedio na čelu knjižnice 12. X 1875.

Kostrenčić je mogao dati najmjerodavniji sud o Smodeku kao knjižničaru. On je to djelomice učinio kad je po preuzeću knjižnice napisao u svom izvještaju: »Ovom prilikom ne mogu, da ne spomenem izvanrednu točnost i veliki trud, koji je uložio moj predšasnik u sastavljanju kataloga bibliotekarskih, koji će biti poluga daljnjem sastavljanju inih strukovnih kataloga.« Poslije je Kostrenčić izjavio da Smodekovi katalogi ne odgovaraju »onomu, što se zovu bibliotečni katalogi«. Fancev je primijetio da je Kostrenčić to napisao »valjada u nadi, da će tako lakše doći do sila i uz njihovu pomoć cijelo dotadanje uređenje zamijeniti modernijim«. Ali neće biti sasvim tako, jer Kostrenčić nije mogao upoznati Smodekove kataloge odmah po preuzimanju knjižnice, a svoj drugi, nepovoljni sud izrekao je nakon što je stekao iskustvo s katalogima svoga prethodnika. Ipak ostaje činjenica da se Kostrenčić, makar silom prilika, služio Smodekovim katalogima više od deset godina. Mnogo poslije odao je priznanje Smodeku riječima da je Smodek upravljao knjižnicom bivše Akademije znanosti, odnosno Pravnoslovne akademije preko 33 godine »koje bez plaće, a koje uz neznatnu nagradu neumornim trudom i požrtvovnošću«.¹⁰³

¹⁰² Iskaz čitača za 1860/61. Spisi NSB, Ad. No 2. 1861. i izvještaj za 1873/74. br. 13, 1874.

¹⁰³ Kostrenčić, dopis Rektoratu Sveučilišta br. 42 od 17. X 1875; Fancev o. c., str. 15; Kostrenčić, o. c., str. 116.

Kostrenčić je imao 31 godinu kada je došao za bibliotekara Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, odnosno Sveučilišne biblioteke kako se ona počela službeno nazivati. On je već dotada bio poznat kao obrazovan i sposoban mlad čovjek, a osim toga je godinama bio zaposlen u Dvorskoj biblioteci u Beču te je po općem sudu jedini bio dorastao položaju bibliotekara mladoga zagrebačkog Sveučilišta.

Kostrenčić je najprije završio teološki fakultet u Pešti 1866. godine, a zatim je pošao u Beč na studij povijesti i slavenske filologije. Dvije godine poslije, još prije nego je završio Sveučilište, Kostrenčić je dospio u Dvorsku biblioteku i ostao u njoj do g. 1875. napredujući do položaja prvog *amanuensis*. Imao je sreću da je u Carskom arhivu u Beču pronašao pjesme Krsta Frankopana i objavio ih u Beču 1871. pod naslovom *Urtić*. Zatim je 1874. objavio, također u Beču, zbirku dokumenata o hrvatskom protestantskom pokretu (*Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslawen 1559–1565*). Osim što se već ogledao u znanosti i stekao stanovit glas, on je bio osobno poznat mnogim ljudima znanosti i javnog života u Hrvatskoj. U dodiru s njim oni su mogli zapaziti njegovu bistrinu, okretnost i obrazovanost. Osim latinskog i grčkog znao je više jezika: njemački, francuski, talijanski i mađarski, a poznao je i glavne slavenske jezike.¹⁰⁴

Kostrenčić je dugo oklijevao s dolaskom u Zagreb. Izražavao je strah od malene sredine, pribojavao se da će mu profesori Sveučilišta ograničavati djelokrug, a vjerojatno je više od svega bio nezadovoljan što mu je Sveučilište, vezano Zakonom o Sveučilištu, nudalo položaj vanrednog umjesto redovnog profesora. Ipak se dao nagovoriti od rektora Matije Mesića, profesora Tadije Smičiklase i Franje Račkoga da se prihvati uprave Sveučilišne biblioteke nakon što mu je bilo obećano da će u Biblioteci imati slobodne ruke i da će se njegova beriva s vremenom povećati. Kostrenčić je davao na znanje da je napustio svoje dobro mjesto u Beču i došao u Zagreb iz rodoljubivih pobuda da pomogne hrvatskoj znanosti. Sjećajući se u već poodmakloj dobi svojih veza s biskupom Strossmayerom, spomenuo je da je biskup odlučno utjecao na njega da dođe u Zagreb.¹⁰⁵

Kostrenčić je bio prvi hrvatski bibliotekar po zvanju i stručnoj spremi. Ostao je prvi bibliotekar u Hrvatskoj i po sadržaju i vrijednosti djela što ga je unio u izgradnju najveće hrvatske biblioteke kojoj je bio na čelu u dugom razdoblju od 1875. do 1911.

U Kostrenčiću su bile ujedinjene rijetke osobine bibliotekara: sposobnost razlikovanja bitnog od nebitnoga, povezivanja i usmjeravanja poslova prema osnovnoj zamisli, uza smisao za pojedinosti, za točnost, dosljednost i postupnost u radu. Njegovi nazori o bibliotekama, o njihovim zadacima, uređenju i odnosu prema korisnicima, bili su na suvremenoj visini. Imao je jasne pojmove o vlastitoj biblioteci kao ustanovi Sveučilišta i hrvatskog naroda.

On je dobro znao kako su važna za Sveučilište i uopće za znanost velika priručna djela: enciklopedije, stvarni leksikoni, veliki rječnici, zbornici dokumenata, velika izdanja u nizovima, glavni časopisi pojedini-

¹⁰⁴ Kostrenčićev Osobnik, NSB R 6247.

¹⁰⁵ Kostrenčićev sastav. Hvala od srca! NSB R. 6249.

nih struka. U tom pravcu je išla njegova nabavna politika. On je izgradio podlogu znanstvenog fonda Sveučilišne biblioteke, a smjernice njegove nabavne politike umnogom su ostale mjerodavne do novijeg vremena.

Njegova shvaćanja o nacionalnoj ulozi Sveučilišne biblioteke kretala su se u idejnom okviru Strossmayera i Račkoga; zasnivala su se na uvjerenju o potrebi povezanosti južnoslavenskih naroda i, povrh svega, na uvjerenju o uskoj povezanosti Hrvata i Srba u književnosti i jeziku. On je sustavno prikupljao stare hrvatske knjige, osim njih i srpske, i kao svaki pravi bibliotekar pokazivao je potrebnu mjeru bibliofilstva, no nije bio bibliofil bibliofilstva radi; stara hrvatska knjiga bila mu je prije svega dragocjen kamen u velikom mozaiku kulturne prošlosti naroda.

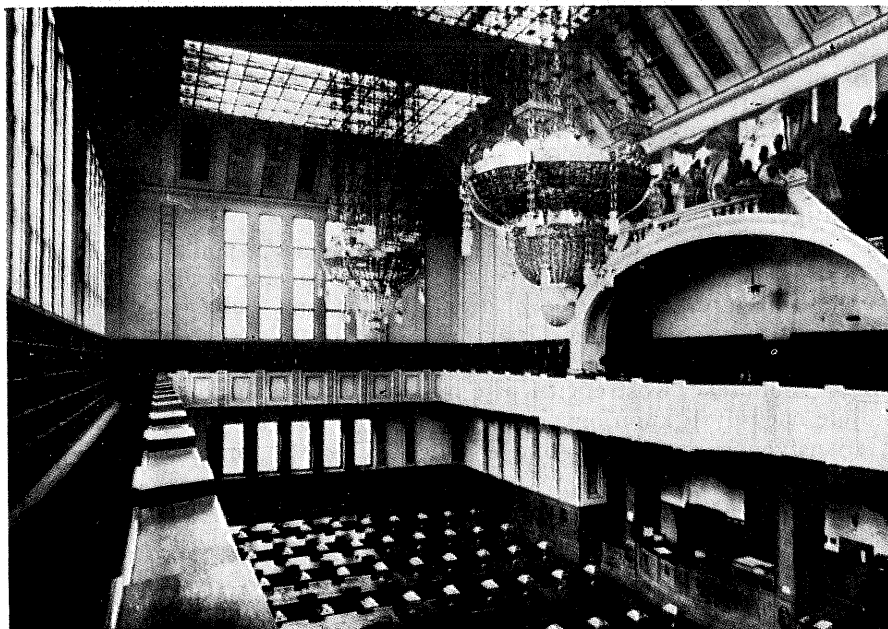
U vrijeme kada su se sveučilišne knjižnice u Evropi obnavljale i preuređivale da bi mogle ići ukorak sa sve naglijim razvojem znanosti i sve većim potrebama svojih sveučilišta, bila je upravo sretna okolnost da je zagrebačko Sveučilište dobilo bibliotekara u Ivanu Kostrenčiću. On se sav posvetio Biblioteci Sveučilišta, i upravo je čudno koliko je dospio učiniti za biblioteku pored svoje dugogodišnje dužnosti tajnika Matice hrvatske. Godinama je bio sam u knjižnici imajući tek pisara. Bio je, doduše, neobične marljivosti, ali je kao bibliotekar platio dug preštavši znanstveno raditi pošto se kao mlad čovjek ogledao u znanosti.

Kostrenčićevi nazori kao bibliotekara sadržani su dobrim dijelom u pravilima Sveučilišne biblioteke od 1876. godine. Pravila su objavljena u obliku Naredbe hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 15. ožujka 1876, kojom se propisuju pravila za biblioteku kr. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu. Istina, poticaj za izradbu pravila potekao je od zemaljske vlade koja se obratila Kostrenčiću s pozivom da u sporazumu s rektorom, a prema potrebi i s Akademskim senatom, izradi osnovu pravila kakva imaju druga sveučilišta u Austro-Ugarskoj. No Kostrenčić je ušao u bibliotekarstvo u Beču, poznavao je ustrojstvo austrijskih biblioteka te mu nije trebalo posebno preporučivati da se u izradi pravila za biblioteku Sveučilišta u Zagrebu ugleda na austrijske propise. Postavljajući uvjete za svoj dolazak u Zagreb on se pozivao upravo na propise o bibliotekama austrijskih sveučilišta koji predstojnicima biblioteka osiguravaju položaj sveučilišnog profesora i samostalnost u upravljanju bibliotekom. Tom zahtjevu je čak dao načelno opravdanje. Pošto je sav statut Sveučilišta u Zagrebu izrađen prema propisima austrijskih sveučilišta, treba preuzeti austrijske propise i u pogledu biblioteke Sveučilišta.

Izrađujući osnovu pravila Sveučilišne biblioteke, Kostrenčić se najviše naslanjao na znamenitu austrijsku *Privremenu uputu za sveučilišne i studijske knjižnice* iz 1825. godine, ali se, dakako, koristio i potonjim austrijskim odredbama o knjižnicama.

Poput biblioteka austrijskih sveučilišta i biblioteka Sveučilišta u Zagrebu bila je, prema svojim pravilima od 1876. godine, u upravnom pogledu izravno podređena zemaljskoj vladi.

Uza sve to Sveučilištu su bila priznata znatna prava po kojima je ono imalo bitan utjecaj na izgradnju i djelatnost biblioteke kao ustanove od važnosti za nastavu i znanstveni rad na Sveučilištu. Kod imenovanja

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA — VELIKA ČITAONICA

sveučilišnog bibliotekara i drugog osoblja biblioteke Zemaljska vlada je bila dužna pribaviti mišljenje Sveučilišnog senata, a Senat se morao obratiti bibliotekaru Sveučilišne biblioteke u pogledu namještenja osoblja biblioteke.

Profesori i docenti mogli su, posredstvom svojih dekanata, podnijeti bibliotekaru popise knjiga radi nabave, a bibliotekaru je bila dužnost izvijestiti dekanat ako nije mogao udovoljiti prijedlozima profesora i docenata. Godišnji izvještaj o radu biblioteke, s popisom nabavljenih knjiga i rukopisa, morao se slati vladi putem Akademskog senata.

Bibliotekar je, inače, imao veliku samostalnost kako u nabavi knjiga tako i u stručnim poslovima. Dakako, u nabavi knjiga morao se ponajprije obzirati na potrebe Sveučilišta, ali je bio dužan obraćati pažnju i željama članova Jugoslavenske akademije i drugih učenjaka. Bibliotekar je mogao nabavljati stare knjige i rukopise, ako su bili napisani na hrvatskom jeziku ili su se odnosili »na Hrvatsku i pobratimske joj zemlje«, u čemu se dijelom očitovala nacionalna zadaća biblioteke, ali nije bio ovlašten kupovati strane stare knjige i rukopise »dok [...] sredstva ne budu dopušćala«. Novac se nije smio trošiti ni na novine, jer se smatralo da nemaju vrijednosti za znanstveni rad.

Korištenje knjiga je također bilo uređeno po uzoru na sveučilišne knjižnice u Austriji. Od velike važnosti je bila novina, predviđena u pravilima biblioteke, da su se knjige mogle posuđivati izvan Zagreba

svakom tko se bavio ozbiljnim studijem i radi posudbe se obratio biblioteci putem »sriednjega učilišta nalazećega se u istom mjestu ili kotaru, gdje on obično stanuje«. Po načelu uzajamnosti knjige i rukopisi mogli su se posuđivati Dvorskoj knjižnici u Beču i sveučilišnim knjižnicama u Monarhiji. Rukopisi su se mogli dati u posudbu izvan Zagreba samo uz dopuštenje zemaljske vlade, a što se tiče posuđivanja inozemnim knjižnicama, vladino dopuštenje je bilo potrebno nesamo za rukopise nego i za knjige.

Pravila od 1876. godine pružala su Kostrenčiću podlogu i okvir za izgradnju i uređenje biblioteke onako kako je to sam zamišljao. Pravila su do te mjere Kostrenčićevo djelo, da se ona uobičajeno nazivaju *Kostrenčićevim pravilima*. Ipak, pravila nisu posve ispala prema Kostrenčićevoj želji, jer se u njima pridala premala važnost nacionalnoj zadaći biblioteke. Kostrenčiću nije bilo po volji ni to da se novine nisu smjele nabavljati kupnjom, jer je dobro znao da i novine mogu koristiti u znanstvenom radu, pogotovu u malenom narodu koji nema razvijene izdavačke djelatnosti.

I Kostrenčić je bio uvjeren kao i neki drugi prije njega, da bi bilo korisno, ako bi se znatnije knjižnice u Zagrebu ujedinile u veliku znanstvenu knjižnicu. U svojem sjećanju na biskupa Strossmayera zabilježio je da mu je biskup pisao 1875. godine, u povodu njegova imenovanja za sveučilišnog bibliotekara, »kako se veseli mojemu imenovanju, jer se on nada, da će sada moći sveobću želju i moju nakanu izvesti, da se sve naše zagrebačke biblioteke sjedine u jednu veliku osrednju biblioteku, kojom će se moći hrvatski narod i pred tuđim svijetom ponositi.«¹⁰⁶

Kostrenčić je već ujesen 1875. proveo sjedinjenje knjižnice Narodnog muzeja sa Sveučilišnom knjižnicom, što je bilo predviđeno u Zakonu o sveučilištu od 5. I 1874. On je preuzeo knjižnicu Muzeja od Jugoslavenske akademije, u koju je knjižnica bila dospjela zajedno s Muzejem prije više godina. Knjižnica Muzeja sastojala se od oko 16.000 svezaka, a imala je i abecedni katalog na listićima, što ga je po narudžbi Akademije izradio Smodek od 1871–74. S knjižnicom Narodnog muzeja dospio je u Sveučilišnu knjižnicu *Zakon Vinodolski* uz neke druge rukopise i vrijedne knjige.

U svojoj predstavi zemaljskoj vladi od 8. ožujka 1877. Kostrenčić je potaknuo pitanje sjedinjenja knjižnice Jugoslavenske akademije sa Sveučilišnom bibliotekom, a 4. prosinca te godine podnio je sličnu predstavku i u pogledu knjižnice Nadbiskupije (*»Metropolitana«*). Akademija je bila zaključila 22. studenoga 1877. da se njena knjižnica spoji sa Sveučilišnom bibliotekom, ali su se Rački i Strossmayer usprotivili tome uz neke članove Akademije, pa je vlada poslije izvijestila Kostrenčića da ona odustaje od pokušaja da se dvije knjižnice ujedine. Što se tiče Metropolitane, Kaptol je tek 1901. načelno pristao na sjedinjenje.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Spisi NSB; o stanovištu Kaptola, dopis biskupa J. Posilovića od 19. II 1902, prijepis u spisima NSB br. 52, 1902.

Misao o stvaranju velike znanstvene knjižnice u Zagrebu bila je sama po sebi zamamna a činila se i opravdanom, a ujedinjavanje knjižnica bilo je najpodesniji put da se u kratko vrijeme dođe do takve knjižnice.

Unatoč tomu ne treba mnogo žaliti da se sve tadašnje veće zagrebačke knjižnice nisu ujedinile u velikoj središnjoj knjižnici. Svakako je bilo korisno što se knjižnica Narodnog muzeja pripojila Sveučilišnoj knjižnici. Muzeju nije bilo potrebno izgrađivati knjižnicu raznolika sastava pored Sveučilišne knjižnice; bila mu je dovoljna stručna knjižnica. Osim toga, dvije općenaučne knjižnice u Zagrebu bile bi nametnule teret zemlji i zemaljskoj vladi i vjerojatno bi se bile razvijale na obostranu štetu. I što se tiče Metropolitane, bilo je opravdano da se ona pripoji Sveučilišnoj knjižnici. Ta prastara crkvena biblioteka sezala je u prošlost do vremena osnutka biskupije u Zagrebu ili malo poslije. Tečajem stoljeća ona se nekako održavala i rasla tako da je potkraj XIX st. vjerojatno imala oko 50.000 svezaka. Po svojoj veličini Metropolitana je premašivala potrebe crkvenih krugova oko nadbiskupije te nije bilo opravdanja da ostane nedostupna javnosti.

Akademijina knjižnica je bila u drukčijem odnosu prema Sveučilišnoj knjižnici nego biblioteka Narodnog muzeja i knjižnica Nadbiskupije. I Akademijina knjižnica i Sveučilišna biblioteka imale su općenastvene zadatke, ali su služile dvjema različitim ustanovama, važnim po sebi i s vlastitim područjima djelatnosti. Da je bilo došlo do spajanja tih dviju knjižnica, nema sumnje da bi u krilu Akademije bila izrasla nova knjižnica, to više što bi zamjena Akademijinih izdanja s izdanjima stranih akademija, domaćih i stranih znanstvenih ustanova i društava osiguravala knjižnici redovit priliv knjiga.

Nakon uzaludnih pokušaja da se velika središnja knjižnica stvori udruživanjem knjižnica, Kostrenčiću je preostalo da izgrađuje Sveučilišnu biblioteku sustavnom nabavom znanstvene literature, jer se ionako bez toga nijedna biblioteka ne može uzdići do visine znanosti. U početku u Sveučilišnoj biblioteci nije bilo ni novih knjiga ni časopisa kakvi su trebali mladom, iako nepotpunom Sveučilištu. No nije bilo ni starijih izdanja u nizovima, a ni temeljnih priručnika koji su zadržavali svoju vrijednost. Smišljenom nabavom knjiga i uz velik trud Kostrenčić je toliko uspio u pribiranju znanstvene literature da je 1878. mogao napisati: »Podpisani može bez hvalisanja kazati, da je svojim napornim trudom i svojom postojanosti njemu povjerenu biblioteku za ovo dvie godine uz savez i pismeno obćenje sa svimi glasovitijimi evropskim knjižarama i antikvari u svih strukah znanosti i preko svoga očekivanja obogatio, tako da se ni starije universitetske biblioteke nemogu mnogimi serijami učenih publikacijah pohvaliti, koje je ova biblioteka od dvie godine amo u vele jeftine ciene nabavila, te nebiva pretjerano, ako se kaže, da knjige za koje je ova biblioteka od 1. oktobra 1875 do danas potrošila 25.294 for. 51 novčić predstavljaju u najnepovoljnijih okolnostih vrijednost od preko 40.000 for.«¹⁰⁸

¹⁰⁸ Koncept spisa bez nadnevka među spisima NSB iz 1878, ali bi mogao biti s kraja 1877.

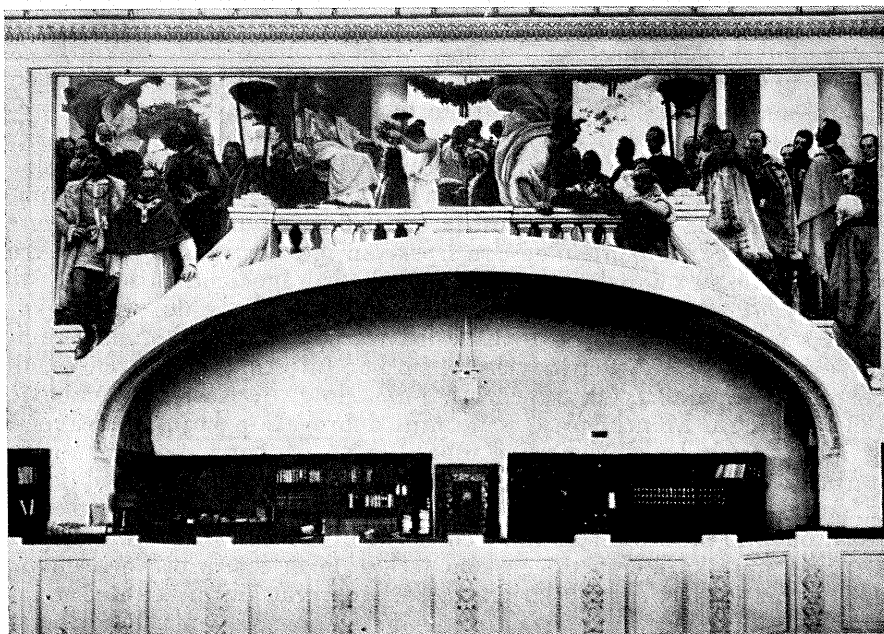
To je bio put redovne nabave strane znanstvene literature, za koju je trošen veći dio sredstava što ih je Zemaljska vlada svake godine davala za knjige, 1874/5. g. 6.000 kruna, a poslije nešto više, dok se redovna sredstva od 12.000 kruna, dana 1894/5, nisu ustalila kroz dug niz godina. U g. 1906. i u daljnjim godinama biblioteci je dano 15.000 kruna za nabavu knjiga. Iz redovnih sredstava moglo se nekada nabaviti u godini više od tisuću knjiga, ali i mnogo manje. Pri kraju Kostrenčićeve uprave biblioteka je bila pretplaćena na nekih 130 časopisa i na oko 250 i možda nešto više izdanja u nizovima.¹⁰⁹ Iz tih sredstava, uz neke neznatne prihode od glavnica, nabavljale su se knjige za sva tri fakulteta, Pravni, Filozofski i Bogoslovni, a i za Farmaceutski tečaj, nakon što je g. 1882. ustanovljen u sklopu Filozofskoga fakulteta. No kad je 1898. godine nadošla i Šumarska akademija, također priključena Filozofskom fakultetu, vlada je dodjeljivala poseban iznos od 1000 kruna za nabavu knjiga namijenjenih Akademiji. Kostrenčić se tužio da druge sveučilišne biblioteke primaju mnogo veću dotaciju, biblioteke u Klužu, Lavovu i Innsbrucku po 20.000 kruna a biblioteka u Černovicama 18.000 kruna. Sredstva koja dobiva njegova biblioteka sasvim su nedostatna, i glavni dio dotacije potroši se »poglavito na namirenje predbrojka za znanstvene časopise, za nastavke knjiga i za naplatu knjigo-veže«. ¹¹⁰

Za dopunu fonda biblioteke vlada je davala i izvanredna sredstva. Veća izvanredna sredstva su bila doznačivana pri kraju prošlog stoljeća, kada je Iso Kršnjavi bio predstojnik vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu. Tako su 1892, u dva maha, otkupljene knjige iz ostavštine Antona Springera, profesora povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Frankfurtu. To je bila zaokružena zbirka knjiga iz povijesti umjetnosti i arheologije, s ukupno 1193 sveska. Te godine vlada je nabavila u Beču kod antikvara Kende knjižnicu bana Nikole Zrinjskoga (1620–64) i predala je Sveučilišnoj biblioteci. Knjižnica Zrinjskoga, u kojoj ima i knjiga što su pripadale Nikolinu sinu Adamu, obuhvaća nešto manje od 530 svezaka i 26 rukopisa, te je bila malena i za svoje vrijeme, ali je njena vrijednost u djelima među kojima ih ima najviše iz povijesti, vojništva i talijanske književnosti. Iduće godine otkupljena je knjižnica Ljudevita Gaja s oko 16.000 svezaka i s preko 700 rukopisa i rukopisnih skupina, zajedno s opsežnom Gajevom korespondencijom. Nabavom te knjižnice Sveučilišna biblioteka se obogatila starim hrvatskim knjigama, a s njenim rukopisnim dijelom dobila je građu bez koje se ne može proučavati hrvatski narodni preporod.

Izgradnji fonda Sveučilišne biblioteke pridonijeli su i darovi, osobito darovi s određenom namjenom. Tako je Zbor liječnika Hrvatske, u očekivanju da će se Sveučilište u Zagrebu dopuniti prije ili poslije Medicinskim fakultetom, darovao 1893. Sveučilišnoj biblioteci svoju knjižnicu od 934 sveska pored godišta nekih časopisa, a preuzeo je i obavezu da će i unaprijed poklanjati svoje knjige biblioteci i podmirivati pret-

¹⁰⁹ Prema računima, spisi NSB Ad. 37, 1909.

¹¹⁰ Kostrenčićev izvještaj Akademskom senatu o stanju biblioteke od 15. XII 1902.

»RAZVOJ HRVATSKE KULTURE« — DEKORATIVNA KOMPOZICIJA VLAHE BUKOVCA
U VELIKOJ ČITAONICI SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE

platu na tri medicinska časopisa. Za primjerom Zbora liječnika povelu se Hrvatsko pravničko društvo poklonivši 1907. svoju knjižnicu pod sličnim uvjetima.¹¹¹ Od vremena do vremena biblioteka je dobivala znatnijih darova i od pojedinaca i ustanova.

Redovan prtok knjiga, koji je biblioteci davao izrazito nacionalno obilježje, sastojao se u primanju dužnih primjeraka knjiga i izdanja druge vrste iz Hrvatske i Slavonije prema odredbama Zakona o tisku od 17. svibnja 1875, dopunjenim banskom naredbom od 23. veljače 1897. Knjige iz Dalmacije, Istre i drugih hrvatskih krajeva trebalo je nabavljati kupnjom, ako nisu bile darivane, a to je bilo rijetko. Što se tiče novina, na njih se uopće nije smjelo trošiti. Posljedica toga je bila da su u biblioteci nastale velike praznine u hrvatskim knjigama, časopisima i novinama tiskanim izvan Hrvatske i Slavonije. Te praznine su se tečajem vremena popunjavale, ali su one još uvijek znatne, osobito u nizovima novina.

Ni sa starijim hrvatskim knjigama nije bilo bolje. Ispočetka je i sam Kostrenčić bio u nedoumici, dokle smije ići u nabavljanju starih izdanja hrvatskih pisaca. Na jednoj strani i vlada i Sveučilište davali

¹¹¹ O tom u spisima NSB, tako br. 14 od 25. III 1893. i dr.; dopis Pravničkog društva od 20. II 1907, Spisi NSB, br. 16, 1907.

su prednost nastavnim i općeznanstvenim zadacima biblioteke, a to je uistinu bilo tada najpreče; na drugoj strani smatralo se da bi knjižnica JAZU trebala prikupljati i čuvati stare hrvatske knjige i, u skladu sa slavenskom usmjerenošću svoje znanstvene djelatnosti nabavljati pretežno knjige slavenskih naroda. Kad se pokazalo da knjižnica JAZU nije mogla imati ulogu nacionalne biblioteke u pogledu starih hrvatskih i srpskih knjiga, ni po nabavi knjiga a niti po svojem uređenju i dostupnosti, Kostrenčić je sam stao poslije g. 1880. sustavno prikupljati stare hrvatske knjige i u manjem opsegu srpske knjige. Doprinos u tom pravcu predstavljale su i pojedine vanredno rijetke i dragocjene knjige kao što je bila *Judita* Marka Marulića iz 1522. godine, koju je darovao Kukuljević s još nekoliko Marulićevih latinskih djela, *Postila* Antuna Vramca (1586), dar Frana Petrinovića, općinskog bilježnika u Driveniku, ili glagoljski brevijar tiskan u Veneciji 1493, što ga je Kostrenčić nabavio 1894. godine u Münchenu. U sabiranju dubrovačkih knjiga Kostrenčić je imao suradnika u Marcelu Kušaru.¹¹² No do nagla porasta knjiga starih hrvatskih pisaca došlo je tek s Gajevom knjižnicom. U biblioteci se skupilo toliko starih hrvatskih i srpskih knjiga, da ih je Kostrenčić 1894. odvojio od ostalih knjiga i čuvao kao poseban odio kojem je priključio i stare knjige na slovenskom jeziku. Poslije je proširio sustavnu nabavu hrvatskih i srpskih knjiga na knjige hrvatskih pisaca pisane latinskim, talijanskim, njemačkim ili nekim drugim jezikom. Opsežna nabava takvih knjiga izvršena je g. 1904. kod Znanstvenog antikvarijata Mirka Breyera u Zagrebu, kada je biblioteka došla do 268 dragocjenih knjiga, između ostalih i do dviju inkunabula: Koriolan Cippico (*Coriolanus Cepius*), *Petri Mocenici Imperatoris gestorum libb. III* (1477) i Juraj Dragišić (*Georgius Benignus*), *Opus de natura coelestium spirituum* (1499). I u daljnjim godinama je Breyerov antikvarijat snabdijevao biblioteku rijetkim izdanjima domaćih pisaca.¹¹³

Na kraju šk. god. 1874/75. biblioteka je imala 23.645 svezaka, a već iduće školske godine, nakon pripojenja knjižnice Narodnog muzeja, Kostrenčić je iskazao da je biblioteka narasla na 46.978 svezaka. Redovan prirast knjiga bio je dosta malen. Nekada, kao 1878. ili 1881. godine, biblioteka se povećala za manje od 1500 svezaka, a samo iznimno je porast iznosio preko 6000 svezaka kao 1882. ili oko 6500 svezaka g. 1895. Biblioteka je premašila 100.000 svezaka g. 1898; tada je imala 100.511 svezaka. Do g. 1910. biblioteka je narasla na oko 130.000 svezaka.¹¹⁴

Pripojenje knjižnice Narodnog muzeja donijelo je biblioteci poteškoće s prostorom. Kostrenčić je već 1876. spomenuo podizanje nove zgrade kao jedini pravi izlaz iz poteškoća, i otada se neumorno borio za nov prostor biblioteke. Uz izgradnju fondova biblioteke kao sveučilišne i općenarodne ustanove, borba za prostor označava drugi glavni pravac u Kostrenčićevim nastojanjima oko stvaranja suvremene i dolično smještene biblioteke. Tako dugo dok je biblioteka, zajedno sa Sveučilištem,

¹¹² Ima popis knjiga iz 1892. i potvrde Kušarove, u spisima NSB, iza Kostrenčićeva izvještaja Akad. senatu o nabavama, br. 25. od 25. IV 1892.

¹¹³ Prema Breyerovim računima, u spisima NSB 1904.

¹¹⁴ Podaci od 1875/6. do 1899. u Kostrenčićevu prikazu Sveučilišna biblioteka; o broju svezaka pri kraju Kostrenčićeve uprave, Fancev, o. c. str. 29.

bila smještena u svom starom sjedištu u Gornjem gradu, Kostrenčić se morao zadovoljiti s ograničenim proširenjem prostora za knjige čak i na hodnike. Stanje se poboljšalo, kada se biblioteka u veljači 1883. preselila napokon u nekadašnju zgradu tvornice duhana, a današnju glavnu zgradu Sveučilišta na Trgu Maršala Tita. U svom novom sjedištu biblioteka je zapremala prvi i drugi kat istočnoga krila zgrade. Imala je dvije čitaonice, đачku i profesorsku, a od 1894. i čitaonicu rijetkosti.¹¹⁵

Smještaj biblioteke u novim prostorijama pokazao se kao privremeno rješenje. Sve više je prevladavalo uvjerenje o potrebi podizanja posebne zgrade za biblioteku. S tim se složila i Zemaljska vlada, koja je u siječnju 1899. iznijela pred Sabor svoje stanovište o potrebi podizanja zgrade za biblioteku. No vlada se odlučno zauzela za novu zgradu istom 1906. godine kada je postavila zahtjev Akademskom senatu da se što prije podnese mišljenje o prostorijama nove zgrade. Na to je Kostrenčić izradio prijedlog o budućoj zgradi biblioteke pri čemu je obratio pažnju vrstama prostorija: za smještaj knjiga, za čitaonice i za osoblje biblioteke, a isto tako međusobnom odnosu tih triju skupina prostorija. Sabor je 14. ožujka 1907. donio zaključak o gradnji biblioteke, a 1909. godine je raspisan natječaj za gradnju. Natječajna komisija je prihvatila osnovu zagrebačkog arhitekta Rudolfa Lubynskoga. Na zahtjev bana Nikole Tomašića, postavljen 1910. godine, nova zgrada se imala podići za Sveučilišnu biblioteku i Zemaljski arhiv, pa je tome trebalo prilagoditi osnovu Lubynskoga. S gradnjom se počelo u rano proljeće 1911.¹¹⁶

Na početku i dug niz godina Kostrenčić je imao uza se u biblioteci samo jednog pisara i podvornika. On se stalno borio da mu se osoblje poveća i da dobije sposobne suradnike.

Upozoravao je da se na bibliotekara, kao predstojnika suvremene biblioteke, postavljaju veliki zahtjevi; osim poznavanja uprave biblioteke on treba da posjeduje enciklopedijsku naobrazbu, da pozna literature i glavne evropske jezike, da je vješt paleografiji, diplomatici i »specijalnoj bibliografiji«; bibliotekarevi suradnici, u zvanju pristava, morali bi imati čvrstu znanstvenu podlogu i pratiti razvoj struke što su je studirali na fakultetu, da bi mogli svoju struku valjano zastupati u biblioteci; morali bi izrađivati kataloge knjiga po strukama, kataloge kritički opisanih rukopisa, i obavljati druge poslove znanstvenog značaja.¹¹⁷

Osoblje Sveučilišne biblioteke povećalo se 1884. za jednog pisara. Bio je to Artur Gavazzi, srednjoškolski učitelj, koji je poslije dvije godine napustio biblioteku pošto je položio ispit za srednjoškolskog profesora. Tek 1889. biblioteka je dobila u dru Juliju Roraueru prvog pristava, zatim su se redali drugi pristavi i dodijeljeni srednjoškolski profesori, ali su oni bili samo prolazno u biblioteci. Neki su odlazili jer nisu mogli dobiti stalno namještenje, a drugi jer su kao bibliotečni pristavi bili slabije plaćeni nego činovnici drugih zvanja koji su imali fakultetsku spremu. Pri kraju Kostrenčićeve uprave u biblioteci je bilo sedam

¹¹⁵ Dopis Kostrenčićev br. 28. od 5. VI 1894. i odobrenje vlade.

¹¹⁶ Opširnije o zgradi Fancev, o. c. str. 24–27, 29–30.

¹¹⁷ Kostrenčićev podnesak Zemaljskoj vladi, odjelu za bogoštovlje i nastavu, br. 27. od 2. VII 1876.

činovnika s fakultetskom spremom, među njima dr Velimir Deželić, već od 1894. godine, zatim dr Franjo Fancev, dr Branko Gavella, Milutin Krišković i dr Elza Kučera, prva žena u bibliotečnoj službi u Hrvatskoj. Ali ni oni nisu svi kanili oštati u biblioteci, a Fancev je smatrao da mu se ne može uskraćivati pravo na dug dopust da bi se mogao pripremati za znanstvenu karijeru izvan biblioteke, zbog čega je bio došao u sukob s Kostrenčićem. Od god. 1884, kroz dvadeset i pet i više godina, u biblioteci se izmijenilo mnogo namještenika. Za neke se ne zna da li bi bilo priličnije nazvati ih slučajnim prolaznicima kroz biblioteku ili njenim privremenim šuputnicima.

S malobrojnim i nestalnim suradnicima Kostrenčić je u pogledu uređenja biblioteke postigao manje nego je snovao, a nekada i obećavao sebi i drugima. On je namjeravao snabdjeti biblioteku raznovrsnim katalozima. Od g. 1884. dobivao je dodatna sredstva za popis svih knjiga, ali je u potpunosti vodio samo abecedni katalog na listićima; zatim je do g. 1888. izrađen abecedni katalog u obliku knjige; postojao je i mjesni (inventarni) katalog također u obliku knjige. Kostrenčićevi katalozi nadvisuju Smodekove kataloge po stručnosti opisa knjiga, pri čemu se Kostrenčić držao bečkih uputa za popisivanje knjiga, ali zaostaju za njima po broju i raznovrsnosti.¹¹⁸

Kostrenčić je bio spreman da se biblioteka u povodu 25-godišnjice Sveučilišta dade na izradbu potpune bibliografije hrvatskih knjiga. Od toga se odustalo, možda ne samo zbog poteškoća takva pothvata već i zato što se pojavila misao da bi bilo bolje prihvatiti se stručnoga kataloga, koji biblioteka nije imala.¹¹⁸ Bez obzira na razloge s kojih se nije ni pristupilo radu na bibliografiji, čini se da je Kostrenčić, pristajući na bibliografiju, pokazao malo opreza, jer je očito da je biblioteka tada državala odveć malo građe koja bi bila mogla pružiti podlogu radu na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji.

Pošto je hrvatska bibliografija otpala, Kostrenčić je g. 1899, na poziv Zemaljske vlade, počeo s pripremama za stručni katalog. Izradio je osnovu kataloga, u kojoj su glavne stručne skupine bile raspoređene po fakultetima, uz dvije dodatne skupine »*Bibliografija i sveobći spisi*« i »*Varia*«, iako skupina »*Varia*« ne spada u stručni katalog. Kako je za stručni katalog trebalo pisati nove listiće i kako je bilo odlučeno da se i abecedni katalog potpuno obnovi, to su se g. 1901. počeli pisati listići za oba kataloga.¹¹⁹

Kostrenčiću je bilo stalo do toga da biblioteka što više služi svojoj javnoj namjeni. Kako je rastao broj čitača, rasla je i njegova briga kako da im pribavi više prostora u čitaonicama. U đlačkoj čitaonici, koja je zapravo bila opća, jer je stajala na raspolaganju i građanima, bilo je poslije g. 1875. 48 mjesta; nakon preseljenja biblioteke u glavnu zgradu Sveučilišta, đlačka čitaonica je proširena na 60 mjesta, a 1903. na 100

¹¹⁸ O Kostrenčićevoj molbi za katalogizaciju od 14. XII 1884. i odobrenju sredstva u dopisu Odjela za bogoštovlje i nastavu Biblioteci, br. 1970. od 9. III 1886; o Kostrenčićevim katalozima Fancev, o. c., str. 15-16.

¹¹⁹ O stručnom katalogu Kostrenčićev dopis Akademskom senatu br. 42-1899. od 16. VII 1899; među spisima 1899. ima osnova stručnoga kataloga.

ili upravo na 104, kako se navodi g. 1905. Proforska čitaonica imala je 24 mjesta. Čitaonica je bila opremljena zbirkom priručnika s nekih 3.000 svezaka.¹²⁰

Čitačima se išlo ususret i na taj način da je šk. god. 1905/6. đačka čitaonica bila otvorena osam sati umjesto sedam kako je bilo dotada, a od g. 1909. čitaonice su bile po nekoliko sati otvorene i u ljetnim mjesecima.

Od svih korisnika biblioteke đaci su je najmarljivije pohađali i najviše se njome služili. U prvoj godini Sveučilišta, 1874/5. kada je u zimskom semestru bilo upisano 290 slušača, biblioteka je dala na porabu ukupno 2644 sveska, ali već 1876/77, do kada je broj đaka bio tek malo porastao, broj posuđenih svezaka iznosio je 10.839. U zimskom semestru 1908/9. bilo je 1057 đaka; svesci dani na porabu u đačkoj čitaonici dosegli su brojku od 51.404. Ni poraba od 5850 svezaka nije bila malena za profesorsku čitaonicu. Izvan biblioteke bilo je tada posuđeno đacima 1448 svezaka, nastavnicima Sveučilišta i drugim građanima 2776 svezaka. Ukupno je bilo dano na upotrebu 62.046 svezaka. Broj svezaka¹²¹ posuđenih u obje čitaonice razmjerno je velik, i možda će podaci o tome biti svedeni na pravu mjeru ako se kaže da je vjerojatno svaki svezak, dan na porabu, brojen onoliko puta koliko je puta dan čitaču u ruke, to znači da je za istu knjigu iskazana brojka od 15 svezaka, ako je čitaču knjiga bila toliko puta izručena.

Kostrenčić je umirovljen 27. siječnja 1911. Naslijedio ga je Velimir Deželčić, njegov dotadašnji zamjenik.

Nova uprava biblioteke našla se pred problemima koji su se već prije toga pojavljivali u bibliotekama u svijetu zbog razvoja znanosti i sve većega priliva knjiga u biblioteke. Tome je trebalo prilagoditi uređenje biblioteka i olakšati čitačima put do knjiga. Na sveučilištima su nastajale seminarske i zavodske biblioteke, te se s vremenom pojavilo pitanje njihova odnosa prema središnjoj biblioteci sveučilišta. Od bibliotekara se više nije zahtijevala samo naučna sprema i iskustvo stečeno radom u biblioteci, nego i svladavanje teoretske strane bibliotekarstva, što se imalo dokazati posebnim ispitom. Na drugoj strani, u biblioteke je ulazilo osoblje sa srednjoškolskom spremom kojem su se povjeravali pomoćni stručni poslovi, da bi se bibliotekari mogli posvetiti rješavanju problema znanstvenog značaja i organizacije. Upotreba pisaćega stroja u bibliotekama izazvala je mali prevrat, jer su se kataložni listići lako umnažali, a to je omogućivalo da biblioteke stavljaju kataloge na neposredno raspolaganje čitača. Katalogi u obliku knjige ustupali su pred kataložima na listićima.

Promjene u bibliotekama imale su nekog odjeka i kod nas, i one su dale povoda Franji Fancevu, pristavu Sveučilišne biblioteke, da u jednom članku uperi oštricu kritike protiv vlastite biblioteke. Fancev je zamjerao da fakultetski osposobljeno osoblje biblioteke obavlja niže stručne poslove; da biblioteka posjeduje samo mjesni katalog i nepotpun abecedni katalog, a nikakav stručni katalog; da nabava knjiga nije ni smi-

¹²⁰ Kostrenčićev dopis Odjelu za bogoštovlje i nastavu br. 43. od 6. VII 1905.

¹²¹ Kostrenčić, o. c., tabela; iskaz o porabi u 1908/9, spis br. 25-1909.

šljena ni sustavna i da je došlo vrijeme da Sveučilišna biblioteka postane i po imenu Zemaljska i sveučilišna biblioteka, »a za najnužnije potrebe Sveučilišta neka se podižu seminarske biblioteke«. ¹²²

Fancev je u svojoj kritici polazio od stanja i uređenja biblioteka u Njemačkoj. Njegova opažanja o nedostacima vlastite biblioteke bila su točna; nedostaci su izbijali to jače što se biblioteka imala doskora preseliti u novu zgradu; no Fancev je pokazao premalo mjere ocjenjujući stanje biblioteke malenoga zagrebačkoga Sveučilišta prema njemačkim bibliotekama, to više što su u to vrijeme njemačke biblioteke zacijelo bile najbolje uređene u Evropi.

Nova zgrada biblioteke dovršena je g. 1913. To je zdanje u obliku pačetvorine, dugo oko 80 m i široko oko 46 m. Ono je jednake visine, tek je prednje krilo zgrade, predviđeno za radne prostorije radnika Biblioteke i sadašnjega Arhiva SR Hrvatske, razdijeljeno u polupodrum-ske prostorije, prizemlje i prvi kat; prostor u ostala tri krila zgrade, koja su izgrađena za spremište knjiga odnosno arhivalija, razdijeljen je u 5 katova, tako da se prizemlje spremišta nalazi na razini polupodrumskih prostorija prednjeg dijela zgrade, a preostala četiri kata spremišta nalaze se u visini prizemlja i prvoga kata prednjeg dijela zgrade. Spremište s ugrađenim metalnim policama proračunato je na 500.000 svezaka. ¹²³

Prednja i stražnja strana zgrade spojena je zdanjem iznad kojeg se diže kupola visoka 28 m. Središnje zdanje dijeli unutarnji slobodni prostor zgrade na dva krila. U tom središnjem dijelu nalaze se čitaonice: Velika čitaonica, nadsvođena kupolom, Profesorska i tzv. Mala čitaonica, prostorija za kataloge i prostorija za posuđivanje knjiga. Pročelje zgrade, s prostorijama za radnike Biblioteke i Arhiva, okrenuto je prema sjeveru.

Biblioteka zaprema cijelu zgradu osim većeg dijela njena istočnoga krila.

Zgrada biblioteke djeluje monumentalno. Njene čitaonice i vestibul su bogato ukrašeni slikama i reljefima hrvatskih umjetnika. Zgrada je zaštićena kao spomenik kulture.

Povezanost prostorija, spremišta za knjige, čitaonica i drugih prostorija za čitače, i povezanost svih tih prostorija s prostorijama radnika biblioteke razmjerno je povoljno riješena.

Nepovoljno je da je spremište za knjige izgrađeno u južnom dijelu zgrade, čime su knjige izložene djelovanju sunca. Glavne čitaonice smještene u sredini zgrade imaju premalo svjetla. Upravo iznenađuje da je zbirka priručnika bila predviđena samo u Maloj čitaonici, a da je smještao knjiga koje se najviše upotrebljavaju bio predviđen na galeriji Velike čitaonice. To nije bilo dobro već po tom što je ta čitaonica služila samo đacima Sveučilišta.

Preseljenje biblioteke u novu zgradu izvršeno je u listopadu 1913. g., i to u desetak dana, a da rad biblioteke nije bio obustavljen. Radi seobe

¹²² Fancev, Naša Sveučilišna biblioteka (Savremenik, 1911, str. 350-355).

¹²³ Fancev, Kr. sveučilišna knjižnica, str. 30.

SVEUČILIŠNA KNJIZNICA — PROFESORSKA ČITAONICA

u novu zgradu trebalo je presignirati knjige. Dotadašnja lokalna signatura knjiga, vezana uz policu i pretinac, napuštena je a uvedeno je signiranje knjiga po sustavu tzv. tekuće signature (*numerus currens*).¹²⁴

Nakon što je u biblioteku uveden pisajući stroj (god. 1911), počelo se s pretipkavanjem listića za kataloge, abecedni i stručni, da bi se dali čitačima na slobodnu upotrebu. Deželić je napustio Kostrenčičevu osnovu stručnoga kataloga i izradio novu osnovu koju je razdijelio na 500 struka. I Deželićeva osnovu je, uglavnom, načinjena prema naučnim područjima i predmetima pojedinih fakulteta. Oba kataloga su bila dovršena potkraj 1918. i predana čitačima na upotrebu.¹²⁵

Na poticaj Zbora liječnika, knjižnica je izradila *Popis medicinskih knjiga kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, koji je izdan troškovima Zbora god. 1914. A nakon što je na galeriji Velike čitaonice bila smještena zbirka priručnika nekih drugih češće upotrebljivanih knjiga, izdan je 1916. godine *Katalog priručnih djela, udžbenika i djela, koja se najviše upotrebljavaju*, ali je upotrebljivost toga kataloga znatno umanjena zbog njegova abecednog rasporeda, za razliku od *Popisa medicinskih knjiga* koji ima stručan raspored.

¹²⁴ O pripremama za prijelaz na novi način signiranja, izvještaj za 1911. od 29. III 1912; o samom presigniranju u Zapisniku od 19. I 1915.

¹²⁵ Izvještaj za 1918, od 1. III 1919.

Deželić je uspješno priveo kraju dugotrajno nastojanje oko pripojenja Metropolitanne Sveučilišnoj biblioteci, što je, dakako, postalo moguće tek u novoj zgradi biblioteke. Prema ugovoru između zagrebačkoga Kaptola i državnoga nadodvjetništva u Zagrebu od 23. svibnja 1914, Metropolitanana je predana Biblioteci na pohranu, čuvanje i upotrebu za vrijeme od pedeset godina. Iduće godine Metropolitanana je prenesena u zgradu biblioteke, a 4. prosinca 1916. je obavljena njena primopredaja.

Prije toga biblioteci je predana knjižnica Hrvatskoga prirodoslovnoga društva, prema zaključku društva od 1912. godine i uz uvjete i obaveze uz kakve su bile darovane knjižnice Liječničkoga zbora i Pravnčkoga društva.

Knjižnica, koju je ban Tomašić ostavio oporukom biblioteci g. 1918, spada po svojoj veličini i vrijednosti u najznatnije darove koje je biblioteka primila otkad postoji. U Tomašićevoj knjižnici se nalazilo oko 15.000 svezaka s djelima iz različitih struka, osobito iz povijesti i prava, a bila je i jedna inkunabula i nekoliko rukopisa.

U pogledu nastave na Sveučilištu biblioteka je zadržavala svoju ulogu u potpunosti, sve dok se na fakultetima nisu pojavili seminari i uz njih knjižnice. Seminari su se, kao sastavni i sustavni dio sveučilišne nastave, ustalili istom od g. 1906, kada su osnovane i dvije znatne seminarske knjižnice – Pravnog fakulteta i Seminara za hrvatski jezik. Time je neposredna pomoć Sveučilišne biblioteke nastavi bila umanjena, a bila je sve manja kako su se osnivale knjižnice u drugim seminarima i uz zavode.

Usprkos tome moglo se uzeti da sve knjižnice Sveučilišta služe u većoj ili manjoj mjeri jedinstvenom cilju nastave i znanstvenog rada, pa da ne bi bilo na štetu ako bi se seminarske i zavodske knjižnice izgrađivale uz pomoć glavne biblioteke Sveučilišta. Uprava biblioteke je pristala 1911. da se neki duplikati izluče i predaju knjižnici Seminara za hrvatski jezik, ali se 1912. odučno usprotivila prijedlogu Kršnjavoga da se cijela Springerova biblioteka i sve knjige iz povijesti umjetnosti premjeste u Seminar povijesti umjetnosti, iako je prijedlog Kršnjavoga bio popraćen napomenom da će i druge knjige i dalje ostati vlasništvo Sveučilišne biblioteke.¹²⁶ Nakon što je g. 1918. osnovan Medicinski fakultet, biblioteka je ustupila nekoliko stranih časopisa nekim zavodima toga fakulteta.

Neposredna pomoć seminarskih i zavodskih knjižnica nastavi na fakultetima bila je neosporna, pa je ista činjenica služila kao opravdanje onima koji su poput Fanceva htjeli da Sveučilišna biblioteka postane zemaljska i sveučilišna. Deželić je imao jednako shvaćanje o zadaći i ulozi Sveučilišne biblioteke. U nacrtu novih pravila, što ga je sastavio na poziv Zemaljske vlade, predložio je da Sveučilišna biblioteka postane i po nazivu *zemaljska i sveučilišna*, no dalje od nacрта pravila nije se pošlo.¹²⁷

Na kraju 1918. biblioteka je imala 145.630 svezaka. Još u vrijeme Kostrenčićeve uprave pojavila su se neka pitanja porabe biblioteke. Po jednoj odluci Zemaljske vlade od 28. I 1910. đaci Sveučilišta su bili

¹²⁶ Dopis Rektorata Sveučilišta od 3. XI 1912; Odgovor Rektoratu od 7. XI 1912.

¹²⁷ Dopis Akademskom senatu od 2. XI 1916.

dužni plaćati pri upisu u semestar 1 krunu za Biblioteku, što se obrazlagalo potrebom da se za studente nabavlja po više primjeraka istog udžbenika. Poslije je ta pristojba povisivana. Također odlukom Vlade od 16. veljače 1912. dopunjene su odredbe o posuđivanju knjiga sadržane u Pravilima biblioteke od 1876. Time su bili uvedeni nešto stroži uvjeti za posuđivanje knjiga.

Deželić je imao dovoljno iskustva i poznavanja bibliotekarske struke da bi se snalazio u upravi biblioteke. Imao je i dobrih zamisli, ali je pokazivao preveliku lakoću u rješavanju zadataka, a premalo strpljivosti i sustavnosti. Doduše, da nije onako brzo stvorio stručni katalog, pitanje je kada i kako bi biblioteka bila došla do kataloga, bez kojega suvremeno uređena biblioteka ne može biti, ako nema predmetnoga kataloga. No njegovi suradnici manje su imali pred očima cjelinu pothvata nego propuste. A propusta je bilo, tako u načinu smještanja knjiga u spremištu, a u stručnom katalogu u pogledu njegove potpunosti i točnosti. U biblioteci je bilo nezadovoljstva s Deželićevim rješavanjem stručnih i organizacionih pitanja. Osim toga bilo je i osobnih netrpeljivosti, osobito između Deželića i Fanceva. Nezadovoljstvo je doprlo do Sveučilišta i do Zemaljske vlade, koja je u vrijeme rata bila u rukama Hrvatsko-srpske koalicije. U toku provođenja zakonske novele o Sveučilištu od 12. rujna 1918, kada su u Biblioteci uvedena zvanja ravnatelja, knjižničara i vježbenika, uz prijašnje zvanje pristava, Vlada je odlučila premjestiti bibliotekara Deželića u Državni arhiv – 21. ožujka 1919. Deželić je predao biblioteku novom ravnatelju Franji Fancevu.¹²⁸

Novi ravnatelj Sveučilišne biblioteke, koja se poslije rata sve češće nazivala Sveučilišnom knjižnicom, postavio je sebi kao zadaću da ukloni nedostatke u uređenju knjižnice, u prvom redu u pogledu kataloga i smještaja knjiga u spremištu, ali je on išao i za tim da općenarodna uloga knjižnice dođe što više do izražaja. Na jednoj strani, knjižnica je dobivala sve širi djelokrug upravo kao sveučilišna ustanova, onako kako se Sveučilište širilo osnutkom novih fakulteta. Na drugoj strani je knjižnica mogla sve manje udovoljavati potrebama proširenog Sveučilišta. Ne samo to, nego su i visoke škole htjele da Sveučilišna knjižnica služi i njima i da njihovi nastavnici i đaci pri tom uživaju jednake pogodnosti kao nastavnici i đaci Sveučilišta, ali je Fancev, pozivajući se na propise o knjižnici, odbijao takve zahtjeve.¹²⁹ Zacijelo je njegova davna misao o knjižnici kao ustanovi općenarodnog značaja dobivala time samo daljnji poticaj. Kako bilo, Fancev se 18. III 1921. odvažio na to, da Senatu Sveučilišta podnese nacrt novog »Statuta« knjižnice. Predložio je da knjižnica dobije nov naziv u skladu sa svojim dvojakim značenjem: »*Kraljevska narodna i univerzitetska biblioteka u Zagrebu*«. Priznao je da po njegovu nacrtu »veza buduće kralj. narodne i univerzitetske biblioteke prema univerzitetu izlazi nešto slabija«, no uvjeravao je Senat, da su interesi Sveučilišta »dosta zaštićeni«. No ni taj pokušaj promjene starih Kostrenčićevih Pravila nije imao odjeka kao ni Deželićev pokušaj od pet godina prije, na koji se Fancev uostalom, pozivao.

¹²⁸ Zakonska novela je poslužila kao izlika da se Deželić makne.

¹²⁹ Izvještaj Povjereništvu za prosvjetu i vjere od 20. XI 1920.

Odlukom Vlade od ožujka 1919. godine osnovana je *Grafička zbirka* kao poseban odio Knjižnice.¹³⁰ Za ravnatelja zbirke postavljen je prof. Artur Schneider. Njen Statut je od 18. prosinca 1919.

Fancev je htio uvesti raspored stručnih poslova u knjižnici prema školskoj spremi službenika. Stručnim poslovima se bavilo osoblje s fakultetskom spremom. U vrijeme Fancevljeve uprave to su bili među ostalima dr Elza Kučera, u službi knjižnice od g. 1909, dr Marcel Vidačić od g. 1912, dr Viktor Novak, koji je napustio knjižnicu g. 1923, dr Josip Badalić od g. 1919. Jedino je Kostrenčićev pisar Virgil Diković, koji je ostao u službi knjižnice do g. 1921, vršio »radi osobitih prilika gotovo iste poslove kao i akademički obrazovano osoblje«, iako je Diković bio završio samo srednju školu. Fancev je predlagao Povjereništvu za bogoštovlje i nastavu da manipulativno osoblje sa srednjom školom vrši u knjižnici pomoćne knjižničarske poslove, a manipulaciono osoblje s nižom srednjom školom vrši najjednostavnije stručne poslove.¹³¹

Dužni primjerci tiska iz Hrvatske i Slavonije imali su i poslije rata stizati Sveučilišnoj knjižnici po propisima iz g. 1875, ali je Povjereničko vijeće SHS u Zagrebu posebnom naredbom od 28. prosinca 1918. ponovo proglasilo odnosno dopunilo propise iz god. 1875, a zatim je Povjereništvo za unutarnje poslove Narodne vlade u Ljubljani izdalo 30. prosinca 1918.¹³² naredbu da se tiskopisi s njegova područja imaju slati ovim knjižnicama: Licejskoj u Ljubljani, Sveučilišnoj u Zagrebu, Univerzitet-skoj u Beogradu i Povijesnoga društva u Mariboru. Dostava dužnih primjeraka potpunije je uređena Naredbom Ministarstva unutrašnjih djela u Beogradu od 5. srpnja 1919, po kojoj su se po tri primjerka »od svake štampane stvari« imali predavati za Narodnu biblioteku u Beogradu, »kao centralnu u prestonici za celo naše Kraljevstvo«, a po jedan primjerak za Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu i za Licejsku knjižnicu u Ljubljani.¹³³ Narodnoj biblioteci imali su se dostavljati primjerci tiskani na boljem papiru, a osim toga joj je dano pravo i na primjerke zabranjenih izdanja. No Zakon o štampi od 1925. unio je pometnju u dostavljanje dužnih primjeraka, jer je dužnost dostavljanja sveo samo na časopise, novine i druga periodička izdanja. Ipak su vlasti, preko kojih se vršila dostava dužnih primjeraka, nastavile s dostavljanjem knjiga, a ne samo periodika, ali je to bilo daleko i od približne potpunosti.

Sredstva za nabavu knjiga bila su tako skromna da je kupnja knjiga bila upravo neznatna. U izvještaju knjižnice za g. 1924. iskazano je da su kupljene 103 knjige; g. 1925. nabavljene su kupnjom 103 knjige, a 1926. godine 107. Nakon što su g. 1927. dačke pristojbe za knjižnicu povišene na 20 d po semestru, broj kupljenih knjiga 1928. popeo se na 1354. Više se moglo nabaviti izvanrednom pomoći kao 1920. kad je Ferdo Šišić nabavio u Parizu za Sveučilišnu knjižnicu 842 sveska, u velikom dijelu literature o prvom svjetskom ratu.¹³⁴

¹³⁰ Fancev, o. c., str. 33.

¹³¹ Dopis Povjereništvu za bogoštovlje i nastavu od 25. V 1919.

¹³² Naredba Povjereništva Povjereničkog vijeća SHS od 28. XII 1918; Naredba Povjerenstva za notranje zadeve od 30. XII 1918; obje među spisima NSB od 1918.

¹³³ Naređenje Ministarstva unutrašnjih djela od 5. VII 1919; među spisima NSB od 1919.

¹³⁴ Prema godišnjim izvještajima u spisima NSB.

Prema podacima iz g. 1920. knjižnica je primala nešto preko 250 stranih časopisa.¹³⁵

Obilniji je bio pritek velikih darova; tako 1919. gen. Marka Czerliena, prema oporuci iz 1918. godine, dra Milana Amruša, 4118 sv., I. Kršnjavoga 3.124 sveska. Godine 1924. iz Beča je stigla golema ostavština Vatroslava Jagića.

Prirast tiskanih knjiga u g. 1922. bio se popeo na 6.717 svezaka, ali bi katkada pao na mnogo manje svezaka, tako u g. 1924. na 3.365 svezaka.

Prema podacima što ih Fancev navodi, knjižnica je na kraju g. 1924. imala približno 303.096 svezaka, ali od toga treba odbiti 53.488 svezaka koliko je, prema Fancevu, otpadalo na Metropolitanu.

Odredba Vlade, izdana na početku g. 1919. na Deželicev prijedlog, da se uvez novina i nekih vrsta knjiga odloži zbog nedostatnih sredstava,¹³⁶ bila je upravo kobna, jer su novine, tiskane na trošnu papiru, bile izložene propadanju. Kako ni u daljnjim godinama nije bilo dosta novaca za uvez, ili ga je bilo samo za slab uvez, od toga je u knjižnici nastala velika i nenadoknadiva šteta.

U g. 1924. dano je na čitanje u čitaonicama knjižnice oko 65.000 svezaka, a izvan knjižnice posuđeno 7.072 sveska.¹³⁷

Broj mjesta u Velikoj čitaonici povišen je g. 1925. od 176 na 260. Od g. 1919. Velika čitaonica bila je otvorena bez prekida od 8 sati ujutro do 19 navečer.¹³⁸

Fancev je 23. lipnja 1926. postao redovni profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, ali je još neko vrijeme ostao vršilac dužnosti ravnatelja. Naslijedio ga je dr Mate Tentor, srednjoškolski profesor koji je u ožujku 1926. bio dodijeljen na rad Sveučilišnoj knjižnici. Tentor je ostao na čelu knjižnice od 31. ožujka 1927. do 30. listopada 1943.¹³⁹

Posao u knjižnici odvijao se u ustaljenim okvirima, no bilo je stanovitih promjena. U Sveučilištu se očitovala težnja da se s knjižnicom uspostavi uža veza i da se odnosi između Sveučilišta i knjižnice uređuju posredstvom Knjižničkog odbora kakav je postojao u mnogih sveučilišnih knjižnica. Knjižnički odbor je bio sastavljen od predstavnika pojedinih fakulteta; pojavio se u ljetnom semestru god. 1932/33. i postojao je do rata. Prvi predsjednik Odbora bio je Fancev.

Mimo to, u knjižnici i izvan knjižnice sve je više prevladavalo uvjerenie da bi položaj knjižnice i njen odnos prema Sveučilištu trebalo urediti novim propisima. Nagovještaj promjena razabire se u Uredbi o Sveučilištu od 12. rujna 1940, što ju je donijela Banovina Hrvatska. U Uredbi se utvrđuje da je Sveučilišna knjižnica »ujedno i Narodna knjižnica sa svim pravima i dužnostima takve ustanove«; dodaje se da će se »bliže odredbe o organizaciji Sveučilišne knjižnice, napose kao Narodne knjižnice« propisati zakonom odnosno kraljevskom uredbom o knjižnicama. Uoči rata bilo je odveć kasno za takve naknadne promjene.

¹³⁵ Među spisima g. 1920.

¹³⁶ Spis br. 775-1919.

¹³⁷ Izvještaj od 8. V 1925.

¹³⁸ Fancev, o. c., str. 33.

¹³⁹ O M. Tentoru M. Rojnić, + Dr Mate Tentor. (Vjesnik bibliotekara Hrvatske, IV. 1955-57, str. 139-140.)

Važna novina bili su propisi o stručnim ispitima za osoblje knjižnice. Posrijedi su bila »*Pravila o polaganju državnog stručnog ispita za prelaz činovnika Narodne biblioteke u Beogradu iz pripravnih u pomoćne grupe*« od 11. siječnja 1928, koja je odlukom Ministarstva prosvjete u Beogradu od 9. veljače 1929, bila protegnuta na Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu i Univerzitetsku biblioteku u Beogradu.¹⁴⁰ Komisija za ispite stručnog osoblja knjižnice nalazila se pri samoj knjižnici. Uvođenje stručnoga državnog ispita omogućilo je da stručno osoblje knjižnice dobije teoretsku podlogu za rad u knjižnici povrh iskustva što ga je stjecalo u praksi. Poteškoća je bila u tom da su se budući knjižničari sami morali pripremati za stručni ispit, ali i takvo ulaženje u teoretsku stranu vlastite struke davalo je nekima pobude da se i dalje stručno usavršavaju i time podignu rad u knjižnici na višu stručnu razinu. Od knjižničara s fakultetskom spremom prva se podvrgla stručnom ispitu Eva Verona.

Osoblje knjižnice se povećavalo, pa je g. 1940. brojilo 42 službenika. U stručno osoblje spadalo je, uz ravnatelja, šest knjižničara i dva knjižničara-vježbenika; njima treba pribrojiti pet dnevničara-asistenata koji zbog pomanjkanja sistematiziranih mjesta nisu mogli postati knjižničari-pripravnici. S povećanjem osoblja razgranao se i rad knjižnice.

Sredstva za nabavu knjiga pritjecala su većim dijelom od đачkih pristojba. U godinama neposredno prije rata u jednom semestru bilo je oko 5.000 studenata koji su plaćali po 20 d za knjižnicu, pa je knjižnica dobivala oko 200.000 d godišnje. Prihod od đачkih pristojba bio je u prosjeku dvaput veći od sredstava što ih je država svake godine davala, osim u g. 1939/40. za Banovine Hrvatske kad je dotacija iznosila 150.000 d. Veća sredstva omogućila su da se postupno poveća broj stranih časopisa, kojih je zajedno s darovanim g. 1928. bilo tek 166; u g. 1940. knjižnica prima približno 260 stranih časopisa.¹⁴¹

Knjižnica se povećala nekim darovima knjiga: veći su bili darovi Vladimira Lunačeka g. 1927. s oko 1900 svezaka; Statističkoga ureda u Zagrebu, g. 1934, s 3578 svezaka, Ivana Bacha, g. 1935, s oko 3800 svezaka, Stanka Švrljuge, g. 1938, s oko 4800 svezaka; Masonske lože u Zagrebu, g. 1940, s oko 3000 svezaka. Po prosječnim godišnjim prirastima knjiga može se uzeti da je godine 1940. knjižnica brojila oko 350.000 svezaka.

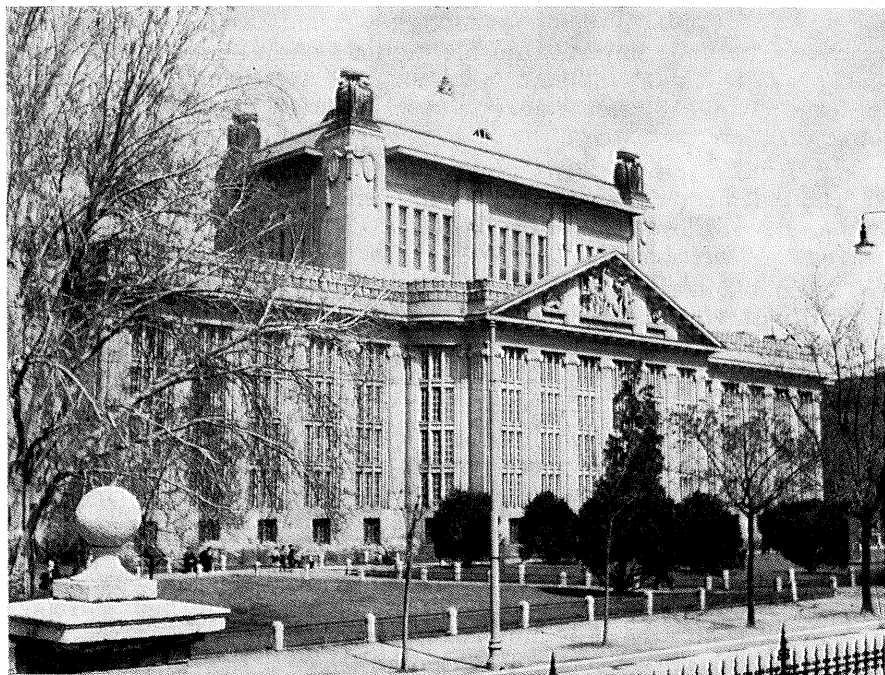
Usporedo s redovitim poslovima radilo se na razradi stručnoga kataloga knjižnice, jer su stručne skupine kojih je bilo već 500, postale odveć nepregledne za povećani fond knjiga.¹⁴² Popisivanje knjiga prilagodilo se pruskim uputama.

Rad knjižnice proširio se na bibliografije. Desetak godina prije rata izrađivala se godišnja bibliografija knjiga koje su izlazile u Jugoslaviji. Bibliografija je ostala u rukopisu.

¹⁴⁰ Odluka ministra prosvjete od 9. II 1929.

¹⁴¹ E. Verona – J. Mišić-Jambrišak, Knjižnice u gradu Zagrebu i popis časopisa koje navedene knjižnice primaju. Zagreb (1941).

¹⁴² E. Verona, Reorganizacija stručnoga kataloga Sveučilišne knjižnice u Zagrebu (Nastavni vjesnik, XLVIII, sv. 1–6, 1939–40.)

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA — JUŽNO PROČELJE

Nezavisno od toga pojavila se bibliografija pod nazivom *Popis knjiga koje izlaze u Kraljevini Jugoslaviji* za godinu 1940, u izdanju Sveučilišne knjižnice i Hrvatskog bibliotekarskog društva, ali je izašao samo prvi svezak. U toku rata izlazila je *Hrvatska bibliografija*, 1941/44. Uz potporu Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda počeo je u jesen 1941. rad na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji knjiga koja bi imala obuhvatiti razdoblje od XV stoljeća do godine 1940.

U g. 1939/40. osnovan je Fotografski laboratorij kao prva stručna radionica Knjižnice.

Povećani opseg rada knjižnice očituje se i u njenu korištenju.

U 1939/40. godini Veliku čitaonicu je posjetilo oko 168.000 čitača, na čitanje je dano 61.245 svezaka; izvan knjižnice je posuđeno 13.359 svezaka, a izvan Zagreba dano je na korištenje 226 svezaka.¹⁴³

U toku rata knjižnica nije mogla razvijati punu djelatnost. U g. 1942. bili su objavljeni propisi o dužnim primjercima.

Od g. 1943. Sveučilišna knjižnica bila je odvojena od Sveučilišta. Tada je dobila naziv Hrvatska narodna i Sveučilišna knjižnica. Nakon Tentora do kraja rata bio je ravnateljem Marko O r e š k o v i ć.

¹⁴³ Izvještaj biblioteke od 4. X 1940.

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA. Kao i cijelo naše društvo našla se knjižnica poslije pobjede narodne revolucije u sasvim promijenjenim prilikama. S novim prilikama nadošli su novi zadaci, a s novim zadacima i nove teškoće. Zadaci i teškoće poprimili su velike razmjere.

Sveučilište je naraslo na preko dvadeset fakulteta, s preko 20.000 studenata. Između dva rata nastavilo se s osnivanjem knjižnica po fakultetima, a poslije rata se mreža knjižnica fakulteta, instituta, seminara i zavoda još više raširila.

U tim okolnostima Sveučilišna knjižnica mogla je manje nego prije koristiti nastavi i znanstvenom radu na Sveučilištu, ne samo zato što se Sveučilište toliko i tako naglo razgranalo nego i zato što se znanost i dalje drobila na mnogobrojna i sasvim uska područja. Nasuprot tome, nacionalni značaj knjižnice sve se više isticao.

Poslije rata knjižnica je i dalje u upravnom pogledu odijeljena od Sveučilišta, iako joj je vraćen prijašnji naziv Sveučilišne knjižnice. Knjižnica je naskoro službeno postala središnjom knjižnicom Hrvatske. Naime, na temelju Savezne uredbe od 20. srpnja 1947. u Beogradu se imala osnovati Centralna državna biblioteka Demokratske Federativne Jugoslavije, a federalne jedinice, današnje republike, bile su dužne osnovati vlastite središnje biblioteke. U Hrvatskoj nije bilo potrebno osnovati posebnu središnju biblioteku, nego je Ministarstvo prosvjete Hrvatske proglasilo takvom Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Federalna državna biblioteka nije nikada ni osnovana.

Uloga Sveučilišne knjižnice kao središnje knjižnice Hrvatske očitovala se i u pogledu biblioteka i bibliotekarske struke u Hrvatskoj.

Na osnovi Uredbe Republike Hrvatske od 11. travnja 1946. o dostavljanju obaveznih primjeraka Sveučilišna knjižnica je počela slati obavezne primjerke nekim bibliotekama u Hrvatskoj, a nakon takvih propisa od 25. ožujka 1954. i 7. prosinca 1960. i nekim drugim bibliotekama. Sveučilišna knjižnica dostavlja obavezne primjerke s područja Hrvatske naučnim bibliotekama u Puli, Rijeci, Zadru, Splitu i Dubrovniku i Gradskoj knjižnici u Osijeku.

Otkad su stručni ispiti za osoblje u bibliotekama postali obavezni za bibliotekare s propisanom visokoškolskom spremom i za knjižničare sa srednjom spremom, što je uvedeno 1949. godine u povodu Saveznoga Pravilnika od 17. siječnja 1949, imenovana je pri Sveučilišnoj knjižnici Ispitna komisija za Hrvatsku i odonda trajno djeluje.

Samostalan položaj i središnja uloga knjižnice jačali su usporedo s decentralizacijom uprave u zemlji i uvođenjem društvenog upravljanja i samoupravljanja. Savjet kao organ upravljanja u knjižnici uveden je g. 1957.

Nov položaj i uloga Sveučilišne knjižnice posebno su utvrđeni Zakonom o bibliotekama od 1960, kada je knjižnici ujedno dan naziv Nacionalna sveučilišna biblioteka, koji je naskoro promijenjen u prikladniji naziv Nacionalna i sveučilišna biblioteka. Položaj i uloga biblioteke bili su posebno razrađeni u Pravilima biblioteke od g. 1962. koja su zamijenjena Statutom biblioteke g. 1966, u konačnom obliku g. 1967.

U Zakonu o bibliotekama općenito se određuje da je Nacionalna i sveučilišna biblioteka »centralna matična biblioteka Narodne Republike Hrvatske«, nadalje »matična biblioteka i za biblioteke fakulteta, fakultetskih i sveučilišnih ustanova, visokih škola i za druge opće i specijalne naučne biblioteke«.

Iz tih općih odredaba proizlazi niz posebnih zadataka biblioteke kao centralne matične biblioteke Hrvatske, pa se u Zakonu navodi da ona »obavlja naročito ove poslove: izrađuje nacionalnu bibliografiju Narodne Republike Hrvatske, vodi centralni katalog knjiga i drugog bibliotečnog materijala, održava vezu s bibliotekama i srodnim ustanovama u inozemstvu, daje mišljenje o bibliotečnom materijalu koji ima svojstvo spomenika kulture, unapređuje bibliotekarsku struku i službu, brine se o obrazovanju i usavršavanju bibliotekarskog kadra, koordinira rad biblioteka, unapređuje njihovu suradnju i pomaže im u vršenju stručnih bibliotekarskih poslova«.

U poratnom se razdoblju opseg rada u biblioteci širio iz godine u godinu pa se tome prilagodilo i ustrojstvo biblioteke. Još od Kostrenčićeva vremena postojala je zbirka rukopisa i rijetkih knjiga, a od g. 1919. Grafička zbirka, koja je po svojem statutu bila gotovo samostalna. Na početku drugoga svjetskog rata počelo se raditi na povezivanju srodnih poslova. Do potpunijeg preuređenja ustrojstva Knjižnice došlo je g. 1947, kada su osnovani odjeli: za nabavu knjiga, za tiskane knjige i za posudbu knjiga, a godine 1962. još Bibliografski odjel i Tehnički odjel. Poslije rata su postupno osnivane zbirke, kojih još nije bilo kao organizacionih jedinica: Zbirka zemljopisnih karata; Zbirka muzikalija, kojoj je 1962. godine nadošla Fonoteka; zatim Zbirka službenih izdanja. Biblioteka je već g. 1945. uredila knjigovežnicu, koja je, zajedno s postojećim laboratorijem i s radionicom za restauraciju bibliotečne građe, osnovanom g. 1961, ušla u sastav Tehničkog odjela. Godine 1967. je nabavljen stroj za dezinfekciju knjiga Nacionalne i sveučilišne biblioteke i drugih biblioteka u Hrvatskoj.

U tim su se organizacionim okvirima dalje odvijali redoviti i izvanredni poslovi.

Knjige su redovito pritjecale kao obavezni primjerci, i to iz svih republika po saveznim propisima od g. 1945. i g. 1953, a iz Hrvatske po propisima od g. 1946. i nekim daljnjim propisima, od kojih je najvažniji propis od 26. I 1965, otkada se imaju obavezno dostavljati i gramofonske ploče proizvedene u Hrvatskoj.

U prvim poratnim godinama nabave stranih knjiga jedva je bilo zbog teškoća s devizama. S vremenom su teškoće s devizama prestajale, ali su sredstva za nabavu bila odveć malena pa je kupnja stranih knjiga sporo i teško rasla do nekoliko stotina svezaka na godinu i napokon u zadnjim godinama do 1000 svezaka. Razmjerno je više bilo pretplata na strane časopise, u g. 1968. oko 930, zato što časopisi postaju sve važniji zbog nagloga razvoja i sve većega grananja znanosti.

Zamjena knjiga je donekle popunjavala nabavu knjiga kupnjom, ali je trebalo vremena da se zamjena knjiga razvije. Zamjena knjiga vrši se u većem opsegu s Engleskom i Austrijom, u manjoj mjeri s Francuskom i Sjedinjenim Državama Amerike, a sa zemljama Istočne Evro-

pe zamjena je gotovo jedini oblik nabave knjiga i časopisa. Godišnje biblioteci stiže zamjenom do 2000 stranih knjiga i nešto ispod 450 stranih časopisa.

Redovitih darova stranih knjiga i časopisa ima manje nego prije rata.

Vanrednim sredstvima kupljena je g. 1946. knjižnica Luje Vojnovića, 4129 svezaka; g. 1959. knjižnica obitelji Kušević iz Male Mlake, oko 2000 svezaka, nastala u XVIII st. i u prvoj polovici XIX stoljeća; g. 1963. dio knjižnice Stjepana Ivšića, 1796 svezaka.

Poslije rata kupljene su skupine pa i veće ostavštine rukopisa; ostavština Koste i Luje Vojnovića, g. 1946–49; rukopisi nekih hrvatskih književnika nabavljeni su od Dušana Plavšića g. 1947; rukopisi nabavljeni od Emilija Laszowskoga g. 1947–48; rukopisi iz ostavštine obitelji Vrančić, među njima i rukopisi Antuna i Fausta Vrančića, g. 1948; ostavština članova obitelji Mažuranić: Ivana, Antuna, Matije, Vladimira, Frana i Milutina; Dimitrija Demetera; Dragojla Kušlana, Matka Laginje g. 1952, Vjekoslava Spinčića, g. 1956, Ivana Zajca, Božidara Širole.

Na dar primljena je knjižnica Mihovila Kombola, od koje je od g. 1956–58. unišlo u sastav biblioteke 2098 svezaka.

Ukupni redoviti priliv stranih knjiga i časopisa je malen; on iznosi godišnje oko 3000 stranih knjiga i nešto ispod 1500 časopisa.

U redovite poslove spada već od poratnih godina nastavak rada na Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji knjiga i rada na hrvatskoj periodičnoj bibliografiji knjiga i priloga u časopisima. Od periodičke bibliografije objavljena su ova godišta obaju nizova: *Bibliografija knjiga tiskanih u NR Hrvatskoj*, 1945–50; i *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova u časopisima NR Hrvatske*, 1945–51.

U biblioteci se radi na izgradnji centralnoga kataloga stranih knjiga i časopisa u bibliotekama Hrvatske. Taj veliki pothvat započet je nakon što je g. 1951. pri Bibliografskom institutu pokrenut rad na jugoslavenskom centralnom katalogu stranih knjiga koje su objavljene g. 1919. i poslije, a nalaze se u bibliotekama Jugoslavije i zatim stranih časopisa bez obzira na vrijeme njihova izlaženja. Koristeći se svojom posredničkom ulogom u primanju podataka od biblioteka u Hrvatskoj, za jugoslavenski centralni katalog, Nacionalna i sveučilišna biblioteka počela je izgrađivati centralni katalog knjiga, a zatim i katalog stranih časopisa u bibliotekama Hrvatske.

Uz redovite poslove javljali su se i izvanredni poslovi. U godinama neposredno poslije rata biblioteka je radila na prikupljanju napuštenih i zaplijenjenih gomila knjiga, koje je Republička komisija, osnovana u tu svrhu, raspoređivala bibliotekama, ali je provođenje same raspodjele knjiga opterećivalo tadašnju po imenu Sveučilišnu knjižnicu. Potkraj g. 1948. u knjižnici je izvršena opća revizija i brojenje knjiga. Utvrđeno je da je tada bilo u knjižnici malo manje od 400.000 unikatata, ne računajući Metropolitanu niti zbirke građe posebne vrste. Već u to vrijeme počelo se u knjižnici raditi na restituciji bibliotečne građe, koja je u prošlosti bila nepovlasno odnesena iz Hrvatske. Gotovo sav golemi posao oko izradbe zahtjeva i vraćanja knjiga povjeravan je Sveučilišnoj knjižnici.

U svom radu biblioteka je imala znatnih teškoća, osobito u pogledu osoblja, sredstava i prostora.

Na kraju g. 1968. biblioteka je imala 89 radnika, od toga 27 radnika s najvišom spremom (radnici u naučnim zvanjima, bibliotekari i viši bibliotekari, kustos, konzervator itd.) i 18 knjižničara sa srednjom spremom. Taj broj radnika za biblioteku takve veličine i takve vrste, važnosti i opsega poslova, odveć je malen, te se može usporediti s velikim bibliotekama koje imaju najmanje osoblja.

O sredstvima za nabavu knjiga i časopisa dovoljni su podaci mali broj stranih knjiga i časopisa koje biblioteka nabavlja kupnjom i zamjenom.

Najveće teškoće, koje opterećuju i koče rad i razvoj biblioteke, potječu od toga što je zgrada biblioteke postala odavno malena. U zgradi, koja je podignuta prije više od 55 godina i koja bi uredno mogla primiti jedva 500.000 svezaka, nalazi se preko milijun svezaka. Knjige su gusto nabite na policama spremišta u dva i više redova umjesto u jednom, podovi svih katova spremišta pokriti su hrpama i stogovima knjiga. Uslijed toga knjige se oštećuju, a novine izrađene na drvnom papiru, uz to u velikom dijelu neuvezane, izložene su propadanju. Čitaonice su također postale pretijesne te ne mogu primiti sve one koji bi željeli raditi u biblioteci. Još g. 1962. Izvršno vijeće Sabora je dalo suglasnost za podizanje nove zgrade biblioteke, no dosada se malo poduzelo u tom pravcu.

Prema objavljenim podacima biblioteka je u g. 1965. imala: 690.384 svezaka knjiga (od toga 186 inkunabula), 110.000 svezaka periodike, 4809 rukopisa, 5539 nota; 509 gramofonskih ploča, 2876 mikrofilmova, 5952 zemljopisne i ostale karte, 4800 grafika, 28.630 razglednica i par stotina tisuća plakata, letaka i slične građe. Do kraja g. 1968. biblioteka je premašila 900.000 svezaka knjiga, i časopisa i novina, bez duplikata i nekih drugih zbirki.¹⁴⁴

U godini 1968. u biblioteci je bilo 180.770 čitača, posuđeno je (u čitaonicama i izvan biblioteke) 49.655 svezaka.

U poratnom razdoblju vrijeme čitanja u čitaonicama bilo je produljeno za jedan sat (do 20 sati uvečer), a u god. 1968. za daljnji sat (do 21 h), osim subotom, kad je knjižnica otvorena do 15 sati poslije podne.

Od 1945. na čelu biblioteke se nalazi Matko R o j n i ć.

Na temelju novoga ugovora od g. 1966. u pohrani i pod upravom biblioteke na 20 godina nalazi se Metropolitanana. Metropolitanana je g. 1965. imala oko 56.000 svezaka (od toga 253 inkunabule, 197 kodeksa, 225 rukopisa, XVIII–XIX stoljeća).¹⁴⁵

¹⁴⁴ Biblioteke u Hrvatskoj, Zagreb 1968, str. 1.

¹⁴⁵ Isto, str. 4.